

RAUM IM OOSTEN

LAND ZONDER QUISLING
MALAISE AAN DE MOLDAU
VERGELDING IN DUIZENDVOUD
HERREN EN SLAVEN
GROSSRAUM VOOR DE MISDAAD
HET LOON VAN DE TERREUR
STROP VOOR DE GENERAAL

43

De oorlog droeg in West-Europa van meet af aan een volledig ander karakter dan in het Oosten. Hier ging het in de allereerste plaats om de hegemonie op het Europese continent: het was een militaire operatie ter verwezenlijking van machtspolitieke doeleinden. In Oost-Europa daarentegen was de oorlog een door nazi-ideologie en rassenpolitiek bepaalde veroverings- en vernietigingskrijg.

Daaruit vloeide onmiddellijk voort dat ook de methoden en de doelstellingen van de bezettingsbesturen hemelsbreed van elkaar afweken. De bevolking van de landen van West-Europa werd voor een aanzienlijk deel—de 'Germanen'—waardig beschouwd opgevoed te worden tot toekomstige partners in Hitlers Duizendjarig Rijk; hoe deze samenwerking met Noren, Denen, Nederlanders, Vlamingen op den duur haar beslag zou krijgen werd voorlopig in het midden gelaten; definitieve stappen met betrekking tot het staatsbestuur werden in die landen niet ondernomen. Daarnaast werd dan nog in Frankrijk een 'zelfstandige' staat met een 'onafhankelijke' regering (te Vichy) in stand gehouden.

Hoe geheel anders was het in het Oosten. De veroverde streken daar werden van het begin af aan gezien als niet meer dan exploitatiegebieden, waar het Germaanse Rijk op korte termijn zijn voedsel, grondstoffen en voorraden uit zou kunnen wegslepen en op lange termijn *Lebensraum* zou vinden voor zijn steeds groeiend bevolkingstal.

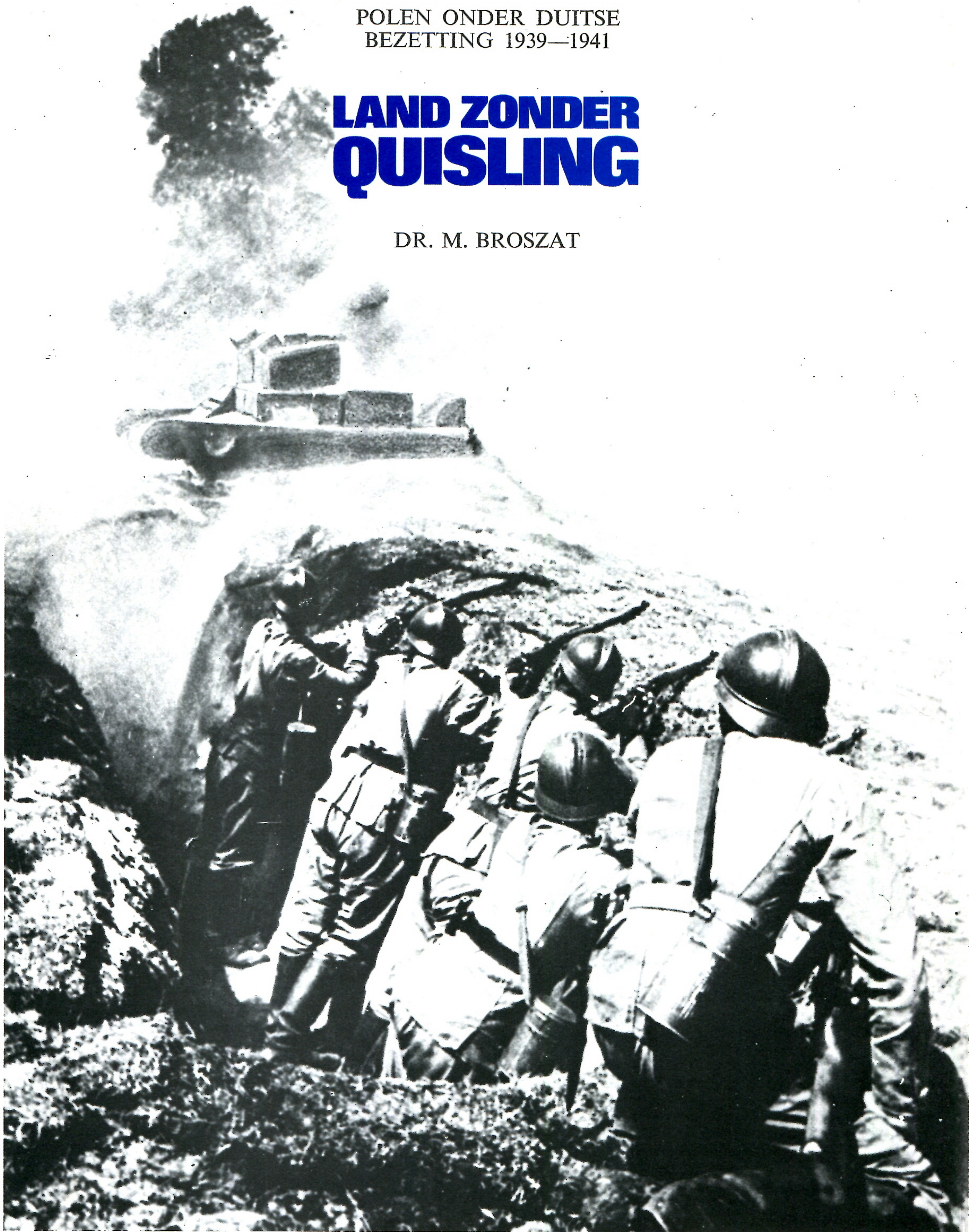
Voor de bevolking in dat Oosten bestonden slechts drie mogelijkheden: slavernij, verdrijving, vernietiging. Dat gold voor de Tsjechen, die onderworpen werden aan een in West-Europa ongekennde onderdrukking en terreur. Het gold voor de Polen, die als eersten in alle hevigheid te maken kregen met de nazi-opvattingen omtrent de *slawische Untermensch* en bedreigd werden niet slechts met een systeem van koloniale uitbuiting, maar met een fysieke vernietiging van het hele Poolse volk. Het gold in even sterke mate voor de bewoners van de Baltische staten, de Oekraïne en andere delen van de Sowjetunie die door de Duitsers werden bezet. Uitbuiting, slavenarbeid en systematische miljoenenmoord door de rovers van Goering, de ronselaars van Sauckel en de mensenslachters van Himmler.

Dat hier de nazi-ideologie tegelijkertijd een beletsel vormde voor de nazi-heerschappij, omdat het toegepaste systeem elke kans vernietigde de bevolking in opstand te brengen tegen het communisme en tot wellicht waardevolle hulptroepen te maken in de strijd tegen de Sowjetunie, is een van die bijkomstigheden van de geschiedenis waarover men zich slechts schouderophalend kan verbazen. A.H.P.

POLEN ONDER DUITSE
BEZETTING 1939—1941

LAND ZONDER QUISLING

DR. M. BROSZAT

Associated Press

Op 1 september 1939 begon de bliksemveldtocht van de in alle opzichten superieure Duitse *Wehrmacht* in Polen en op 17 september rukte ook het Rode Leger Polen binnen. Het Duits-Russische vriendschapsverdrag verdeelde Polen in drie stukken: het oostelijk deel werd Russisch, het westelijk deel Duits en de rest kwam onder speciaal bestuur als *Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete*.

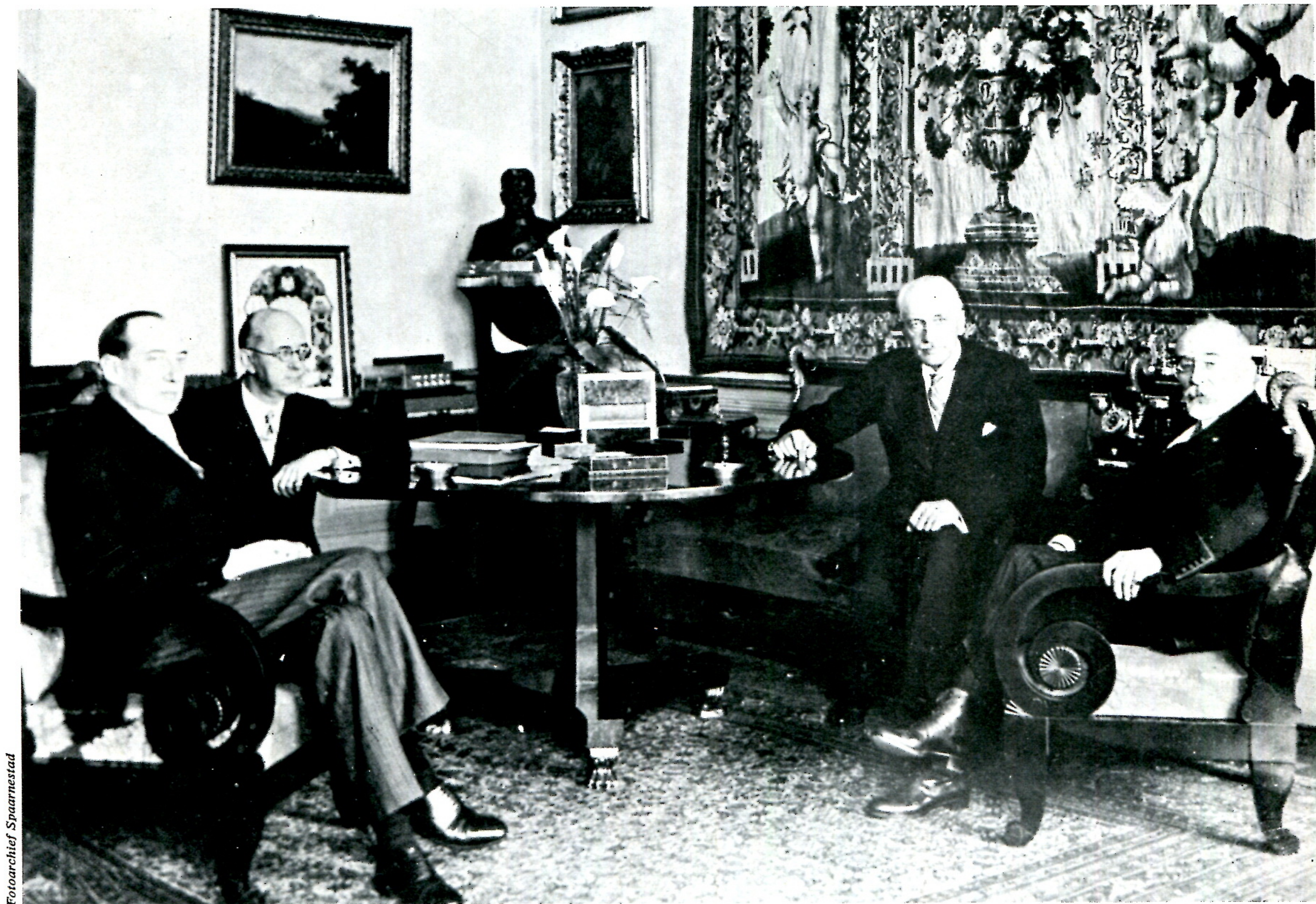
Een tijdlang bestond er in Berlijn nog het plan om in het *Generalgouvernement* een autonoom Pools bestuur te laten voortbestaan. Hitler geloofde op die manier de westelijke mogendheden ertoe te kunnen bewegen vrede met hem te sluiten, maar geen Poolse po-

sitiepartijen. Tot 1943 was generaal Sikorski minister-president.

Hitlers verkrachting van Polen stelde achteraf de politiek van de autoritaire opvolgers van Pilsudski in het ongelijk. De leiders van de nationaal-democraten, de socialisten en de Poolse boerenpartij — Hitlers vroegere tegenspelers — werden Polens woordvoerders bij de westelijke mogendheden. Slechts weinig Poolse politici die zich tegen de Parijse regering in ballingschap afzetten, waren bereid de mogelijkheden van een regeling met Berlijn te onderzoeken. Dat waren eigenlijk alleen enige katholieke politici uit de omgeving van kardinaal-aartsbisschop Hlond, uit die van de Krakowse aarts-

aan te tekenen tegen een politiek die uitliep op de 'fysieke vernietiging van het Poolse volk en de verlaging van het Poolse beschavingspeil.' Hij werd tijdens een bezoek aan Berlijn gearresteerd.

Polen werd niet alleen het eerste slachtoffer van de Duitse militaire machtsontplooiing in de Tweede Wereldoorlog, maar tevens het voornaamste experimenteerterrein voor de nationaal-socialistische kolonisatie- en *Herrnrasse*-politiek in het oosten. Na het pact met Stalin, dat Hitler aanvankelijk de weg naar de Oekraïne en de Baltische landen versperde, concentreerde de nazi-leiding haar etnische en rassenpolitieke *Lebensraum*-

Fotoarchief Spaarnestad

liticus was bereid onder Duitse supervisie de verantwoordelijkheid op zich te nemen.

Polens president Moscicki en de meeste leden van de Poolse regering, inclusief minister Beck, waren voor het einde van de oorlogshandelingen naar Roemenië gevlucht en op verlangen van Berlijn door de Roemeense regering geïnterneerd. Tijdens deze ballingschap stierf Beck en Moscicki benoemde Raskiewicz, de voormalige *wojode* (stadhouder) van Pommerellen, die in Parijs zat, tot zijn opvolger.

Reeds op 30 september 1939 vormde Raskiewicz een regering in ballingschap uit prominente leden van de voormalige Poolse oppo-

President Moscicki (tweede van rechts) en minister Beck (links) bespreken met de Franse minister Barthou en ambassadeur Laroche de politieke situatie.

Links: Poolse infanteristen voeren vanuit loopgraven hevige gevechten tegen een in alle opzichten superieur Duits leger.

bisschop Sapieha en de vergrijsde, germanofiele politicus en publicist Wladislaw Studnicki. Hun pro-Duitse houding was echter ten gevolge van de radicale nazi-doelstellingen zonder betekenis. Studnicki had de moed tijdens de winter van 1939—1940 in persoonlijke memoranda aan Hitler protest

ideeën op de bezette Poolse gebieden. Daarbij werd tot 1941 een principieel onderscheid gemaakt tussen de bij het *Deutsche Reich* gevoegde *Ostgebiete* en het *Generalgouvernement*. De eerstgenoemde gebieden moesten met rigoureuze maatregelen zo snel mogelijk geermaniseerd worden, terwijl het *Generalgouvernement* werd bestemd tot een vergaarbak van alle 'ongewenste elementen' binnen de nieuwe rijksgrenzen en tot een reservaat voor minderwaardige Poolse en joodse arbeidsslaven.

Sedert het voorjaar van 1939 leefde bij Hitler een bittere vergeldingsdrift jegens de Poolse elite. Daarnaast had hij de overtuiging dat germanisering van de geannexeerde *Ostge-*

Hiernaast: kardinaal Hlond van Polen was in 1934 in Parijs. Later zou hij een regeling met Berlijn willen treffen.

Linksmidden: een jaar na de Duitse inval in Polen opent 'Generalgouverneur' Hans Frank een tentoonstelling in Krakau.

Linksonder: gedeporteerde Poolse gezinnen keren uit Rusland in Warschau terug en wachten op verdere bevelen.

Rechts: bijeengedreven Polen wachten gelaten af wat de Duitse bezetter met hen gaat doen. Verzet heeft in deze situatie al zijn betekenis verloren.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Fotoarchief Spaarnestad

ABC Press

biëte nodig was. Volgens de rassentheorieën kon dat door assimilatie van taal en cultuur niet worden bereikt. De politiek van de *Festigung deutschen Volkstums* moest uitkomst brengen. Sinds de herfst van 1939 werd daarom de Poolse elite fysiek uitgeroeid, werden de Poolse boeren gedeporteerd, de vestiging van Duitsers gepropageerd.

Op 7 oktober 1939 had Himmler in zijn kwaliteit van *Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums* bij geheim decreet van de *Führer* opdracht ontvangen tot het nemen van de vereiste maatregelen. Teneinde de weg vrij te maken voor een door SS en partij gecontroleerd bestuur van de Poolse gebieden, liet Hitler het militaire bestuur reeds op 25 oktober 1939 opheffen. *SS Einsatzkommandos* en de zogenaamde Volksduitse *Selbstschutz*-eenheden begonnen in oktober/november 1939 een klopjacht op zogenaamd *deutschfeindliche* elementen en op de voornaamste verdachten van een potentieel Pools-nationaal verzet. Tienduizenden Poolse onderwijzers, leraren, academici, geestelijken, functionarissen en leden van de Poolse nationale partijen en organisaties werden 'standrechtelijk' geëxecuteerd, naar gevangnissen of concentratiekampen overgebracht, of naar het *Generalgouvernement* gedeporteerd. NSDAP-functionarissen werden als rijksstadhouders, regeringspresidenten, districtscommissarissen en burgemeesters vanuit Danzig, Oost-Pruisen en andere delen van Duitsland naar de nieuwe rijksgouwen en provincies afgevaardigd. Zij droegen er zorg voor dat de partij-invloed in het burgerlijk bestuur van de ingelijfde *Ostgebiete* een veel minder dominerende factor werd dan in het oude rijksgebied.

Na de golf van openlijke terreur, die tot het voorjaar van 1940 duurde, ging men over tot een meer planmatige en wettelijke vorm van discriminatie en denationalisering van de Poolse bevolking. Een belangrijk produkt van de *völkische Neuordnung* in de *Ostgebiete* was de invoering van de *Deutsche Volksliste*. Slechts ingezetenen Volksduitsers, Duitse immigranten uit de Baltische landen, Oost-Polen, Roemenen en personen die golden als *eindeutschungsfähig* (in staat verduitsd te worden) werden in deze lijst opgenomen. Dat was in totaal een derde van de tien miljoen zielen in de *Ostgebiete*. Zij verkregen Duitse burgerrechten of mochten erop rekenen na verloop van tijd het Duitse staatsburgerschap te verwerven. De grote massa van het Poolse volk verloor het recht op vesti-

VOOR HET VADERLAND

Mijn geliefde familie, lieve moeder, lieve vader, lieve broers en zusters, Dit is de laatste brief die ik jullie schrijf. Vandaag om half zeven word ik onthoofd voor het vaderland, dat offers nodig heeft om weer op te staan en te leven. Uit het diepst van mijn hart groet ik jullie, omhels ik jullie, kus ik jullie. En ik vraag jullie, mijn geliefden, niet verdrietig te zijn over mij als ik eenmaal zal zijn gestorven. Denk er altijd aan dat jullie zoon Sylwek als een echte Pool is ge-

storven voor het vaderland. Lieve mama, de liefde die ik voor het vaderland koester, heb ik met je melk binnengekegen. Wees trots dat jullie zoon voor zijn vaderland is gestorven. Mijn geliefde verwanten, ik ga sterven maar dat maakt op mij geen indruk; ik ben uitermate tevreden. Hoe edel en waardevol het is te sterven voor het vaderland, weet alleen hij die dat overkomt. Ik betreur het niet dat ik het leven verlies, want ik geef het voor het vaderland; het doet mij alleen leed voor jullie, mijn geliefden, maar het is nu eenmaal niet anders; zo wil God het en zo

moet het zijn. Mijn geliefden, ik sterf voor God, voor het vaderland en voor jullie. Door onze dood — van zoveel Polen — zal ons vaderland weer opstaan. Mijn geliefden, wees altijd echte Polen. Dat is de laatste bede die ik aan jullie richt voordat ik de dood tegemoet zal gaan, de dood voor het vaderland, die ik niet vrees.

*Jullie zoon en broer Sylwek
Tot ziens! Nog is Polen niet verloren.*

(Uit: 'Letzte Briefe zum Tode Verurteilter 1939—1945' — DTV, München, 1962)

ging, zowel als dat op grondbezit. Bijna een half miljoen van hen werd voor het einde van 1941 naar het *Generalgouvernement* gedeporteerd; de overigen werden slechts tijdelijk als zwaar onderbetaalde werkkrachten geduld, zonder enig recht op een eigen nationaal-cultureel leven.

Gouwleider en rijksstadhouder Greiser, die in de *Warthegau* de scepter zwaaide, ging het verst met discriminatie en depolonisatie. In 1940/1941 gaf hij zelfs het bevel tot sluiting van vrijwel alle katholieke kerken en tot het onderdrukken van het Poolse religieuze leven — voor de Polen was dat van oudsher een essentieel fundament van hun nationale identiteit. Iets minder rigoureuus, meer gericht op de eigenlijke *Eindeutschung*, was de politiek die ten aanzien van de *Reichsgau* Danzig/West-Pruisen en in het district Katowice werd gevolgd. Ook hier werd evenwel de politieke en maatschappelijke bovenlaag van de Poolse bevolking vrijwel geheel weggevaagd. Tienduizenden Polen uit deze gebieden belandden sinds 1939 in concentratiekampen van het *Reich*. Tot 1941 vormden zij er de veruit grootste groep van gedetineerden.

Vóór 1941 speelde het *Generalgouvernement* in de plannen van Hitler en Himmler geen rol als gebied dat in de toekomst gegermaniseerd moest worden; zij beschouwden het slechts als een beschikbaar Pools restgebied. Later, toen de Duitse vestigings- en germaniseringsplannen in oostelijke richting werden uitgerold, kwam hierin verandering. De beperkte praktische mogelijkheden gedurende de tweede helft van de oorlog verhinderden echter dat de voorgenomen germanisering van het *Generalgouvernement* werd geconcretiseerd. Het kwam echter niet verder dan theorieën en incidentele pogingen. In eerste instantie bleef het gebied een object van koloniale uitbuiting en politieke onderdrukking. Ook vond men hier de grote vernietigingscentra (Auschwitz, Treblinka, Majdanek, Belzec, Sobibor), waar vanaf 1941 miljoenen mensen, voornamelijk joden, zijn gedood.

Behalve het wegvoeren van Poolse grondstoffen en machines, landbouwprodukten en kunstschaten speelde de deportatie van Poolse arbeidskrachten ten behoeve van de Duitse landbouw en oorlogsindustrie een steeds belangrijker rol. Anders dan in de *Ostgebiete* beperkte het Duitse bestuur zich in het *Generalgouvernement* vooral tot het

Arthur Greiser (midden) vlak voor zijn installatie als gouvleider van de Warthegau in het kasteel van Poznan door minister Wilhelm Frick van Binnenlandse Zaken.

uitvaardigen van bevelen en controle van bovenaf. Het bediende zich daarom noodgedwongen van talrijke Poolse organen. Volgens de cynische stelregels van Hitlers *Herrenrasse*-politiek was weliswaar de totale verpaupering (*Verelendung*) en terrorisering van het land mogelijk, maar een rationele economische exploitatie en een bestuurlijke consolidatie van de macht behoorde niet tot de mogelijkheden.

In de koningsburcht van Krakow resideerde

Hans Frank. Hij maakte zich voornamelijk bezorgd over zijn persoonlijke macht en prestige en onderwierp zich aanvankelijk geheel aan Hitlers bevelen. Zijn dienstdagboek werd hem in 1945 in Neurenberg noodlottig. Het onthulde het cynisme waarmee hij als *Generalgouverneur* de in mei en juni 1940 door de SS uitgevoerde 'pacificatie', ofwel de *Befriedung*, dat wil zeggen de moord op enige duizenden Poolse prominenten, van commentaar voorzag. Hoe meer het voor Frank voelbaar werd dat SS en politie in het *Generalgouvernement* een van hem onafhankelijke macht begonnen te vormen, des te kritischer werd hij tegenover de grondgedachte van de zuiver negatieve politiek die tegenover Polen werd gevoerd. Hij beschikte ook later niet over de kracht om deze politiek ingrijpend te wijzigen, al onderkende hij in zekere zin de tegenstrijdigheid dat men de Polen tot een slavenvolk wilde degraderen en tegelijkertijd belangrijke prestaties ervan eiste. De tegenstellingen tussen civiel bestuur en SS droegen het hunne bij tot het belemmeren van de Duitse machtsontplooiing.

Anders dan in de ingelijfde gebieden, waar het organisatienet van staat en partij nauwe mazen had en weinig bewegingsvrijheid liet, konden de Polen in het *Generalgouvernement* — met name in Warschau — hun talent voor ondergronds werk en voor het smeden van complotten met succes ontplooiën. Direct na de capitulatie van Warschau hadden ondergedoken officieren en manschappen van het Poolse leger de 'Organisatie voor de gewapende strijd' gevormd en zich aan de regering in ballingschap ondergeschikt gemaakt. De band tussen de nationale ondergrondse en de regering bleef via radioverbindingen en geheime koeriers voortdurend in stand. Generaal Rowecki (in 1943 gepakt en in 1944 in het concentratiekamp Sachsenhausen geëxecuteerd) en kolonel Komorowski waren de belangrijkste leiders van dit geleidelijk georganiseerde, omvangrijke Poolse ondergrondse leger, de *Armia Krajowa*. Tot 1941 stonden de militaire sabotage en de voorbereiding van de opstand minder centraal dan de illegale propaganda en het zelfstandig maken van de ondergrondse organisatie. Het is de *Sicherheitspolizei* nimmer gelukt de activiteiten van de Poolse ondergrondse te verhinderen. In tijden van diepe vernedering werd daardoor de wil tot verzet bij de Poolse natie levend gehouden, waarbij het voor de Duitsers bijna onmogelijk was verraders en collaborateurs te vinden.

MALAISE AAN DE MOLDAU

PROF. DR. Z. R. DITTRICH

De instelling van het Protectoraat Bohemen en Moravië, op 15 maart 1939, werd door het Tsjechische volk in overweldigende meerderheid ervaren als een ondraaglijke vernedering. Na twintig jaar onafhankelijkheid werd het plotseling en in vreedstijd door het Derde Rijk overmand, ingelijfd en verlaagd tot een onderworpen etnische minderheid. De mate van zelfbestuur waarmee de nazi's het Protectoraat hadden bedacht, bleef van hun willekeur afhankelijk en betekende op den duur geheel niets meer. De *Reichsprotektor* von Neurath, die naast president Hácha en diens regering kwam te staan, werd van een soort Hoge Commissaris al spoedig de feitelijke heerser. Bijgestaan door de wraakzuchtige Sudetenduitser K. H. Frank, bouwde hij in Bohemen en Moravië naast de bestaande Tsjechische instanties een eigen bestuursapparaat op, dat het Tsjechische controleerde en gaandeweg steeds meer bevoegdheden aan zich trok.

Onmiddellijk na de intocht van de bezettingstroepen begonnen de Duitsers met de economische uitbuiting en de politieke onderdrukking van de bevolking. Winkels werden leeggekocht, verscheidene ondernemingen en banken kwamen onder Duits beheer en honderdduizenden werkkrachten werden aangeworven voor werk in Duitsland. De *Gestapo*, nauwelijks aangekomen, ontketende een grote mensenjacht, aanvankelijk vooral op Duitse emigranten en communisten. Een tweede golf van arrestaties volgde bij het uitbreken van de oorlog, toen talrijke voor-
aanstaande figuren uit het openbare leven als gijzelaars naar Duitse concentratiekampen werden gevoerd. De terreurdaden gingen gepaard met onderdrukking op politiek en geestelijk gebied. Het parlement, de partijen en vele verenigingen werden ontbonden, er werd een strenge censuur ingevoerd en de publiciteitsmedia, geheel gelijkgeschakeld, werden de spreektrumpet van de Goebbelsiaanse propaganda.

Naast de 250.000 Duitsers, die in het Protectoraat leefden en die uiteraard in overgrote meerderheid ingenomen waren met de Duitse overheersing, toonde slechts een handjevol Tsjechische fascistten, met name de organisatie *Vlajka* van J. Rys, zich bereid met de nazi's samen te werken. Collaborateurs uit pure hebzucht of rancune meegerekend, maakten deze lieden nauwelijks 1% van het Tsjechische volk uit. De bezetter profiteerde dankbaar van hun diensten, maar politiek werden zij niet ernstig genomen.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Slowakije werd in 1939 een eenpartijstaat van klerikaal-fascistisch karakter. President van de met Duitsland verbonden republiek was monseigneur Tiso.

Waren al de overigen dan tegen? Men moet hier verscheidene richtingen en gedragspatronen onderscheiden. Een zeer kleine groep van wanhopige nationalistten, die uit de tragische ervaring van München de les had getrokken dat de Tsjechen voortaan hun heil moesten zoeken bij Duitsland, eindigde als collaborateurs. Veel invloed hadden aanvankelijk de behoudend-rechtse kringen rond de regering, die omwille van het nationaal zelfbehoud een 'realistische' politiek ten aanzien

van de bezetter predikten. Met de verscherping van de bezettingsmaatregelen nam hun aanhang af; degenen die deze weg bleven volgen, zoals president Hácha zelf, belandden in een soort Pétainisme.

De meerderheid van het Tsjechische volk nam van meet af aan een afwijzend-afwach-
tende houding aan. In zoverre hier van verzet sprake kon zijn, was het van lijdzame aard, zoals het luisteren naar buitenlandse zenders. Werkelijk verzet was bij de Tsjechen, evenals bij alle andere volkeren onder Duitse bezetting, een zaak van een kleine, doch vastberaden minderheid. In de eerste tijd konden zij die de vijand wilden bestrijden, nog naar het buitenland uitwijken. Meestal gingen ze naar Polen, waar generaal Prchala in de zomer van 1939 een Tsjechoslowaaks legioen van 10.000 man oprichtte. Na de ineenstorting van Polen ontkwamen de meesten naar de Sowjetunie, waar ze geïnterneerd werden, terwijl de rest naar het Westen wist te ontsnappen. Hier was de afgetreden president Dr. Beneš sinds het voorjaar van 1939 bezig de Tsjechoslowaakse ballingen politiek te organiseren. Aanvankelijk ondervond zijn streven allerlei tegenwerking, ook van de geallieerde regeringen, doch in de zomer van 1940 werd zijn autoriteit algemeen aanvaard en kon hij in Londen een regering in ballingschap vormen.

Tussen president Beneš en de zijnen en de verzetsbeweging thuis bestonden talrijke ver-
bindingen; zelfs Hácha en diens minister-president, generaal Eliáš, stonden clandestien met Beneš in contact. Op den duur werden verscheidene verzetsgroepen door de Duitsers opgerold, doch telkens weer slaagde de Londense regering erin haar verbindingen met het thuisfront te herstellen. De in het Protectoraat werkzame verzetsorganisaties waren van tweeërlei soort. De meeste ervan waren burgerlijk-democratisch van aard en erkenden Dr. Beneš en de Londense regering als het rechtmatig gezag. Zij trachtten de nationale weerstand tegen de bezetter te sterken, de vervolgdten te beschermen en de geallieerden van nuttige informatie te voorzien; gewelddadige acties en sabotage werden wegens het enorme risico slechts zelden ondernomen. De communistische verzetsorganisaties, die de leiding van Moskou en de daar werkzame partijleiding volgden, gedroegen zich tot de zomer van 1941 niet anders; wel voerden zij heftige agitatie tegen president Beneš, die zij als een lakei van het westerse kapitaal verguisden. Het niet-com-

munistische zowel als het communistische verzet in het Protectoraat heeft, nog voor de komst van Heydrich, een zware bloedtol moeten betalen. Dat gold vooral voor de strijders van het eerste uur, doordat die vrijwel geen ervaring hadden met de illegaliteit. De *Gestapo* beperkte zich overigens niet tot de bestrijding van het daadwerkelijk verzet, maar bediende zich rijkelijk van intimidatie en provocatie om ook zoveel mogelijk nationaalbewuste Tsjechen onschadelijk te maken. Zo waren de grote protestbetogingen van Praagse studenten op 28 oktober en 15 november 1939 ten dele door de *Gestapo* uitgelokt om de Tsjechische hogescholen in het Protectoraat te kunnen sluiten en enkele

den volkomen scheen te hebben opgeruimd.

Vergeleken met Bohemen en Moravië was de toestand in het tot een zelfstandige republiek verheven Slowakije in tal van opzichten veel gunstiger. De Duitsers zorgden er uiteraard voor dat het door politieke, militaire en economische verdragen zeer nauw met het Derde Rijk verbonden werd — in feite was het de eerste Duitse satellietstaat — doch voor het overige lieten zij de Slowaakse machthebbers ongemoeid. Onder leiding van mgr. Tiso als president en prof. Tuka als hoofd van de regering verzuimde de Slowaakse volkspartij niet haar alleenheerschappij ook formeel te bevestigen. Krach-

ruptie onder de machthebbers. Dit geldt met name voor de repressie ten aanzien van politieke tegenstanders, die althans in de eerste oorlogsjaren in geen verhouding stond tot de systematische terreur die de Duitse instanties in het naburige Protectoraat bedreven. Alleen wat de mishandeling van de joodse minderheid betreft, toonde de van huis uit antisemitische Hlinka-gardisten zich even voortvarend als hun Duitse kameraden van de *SA* en *SS*.

Aanvankelijk genoot het klerikaal-fascistische bewind in Slowakije een vrij grote populariteit, met name onder de rooms-katholieken. De oprichting van een eigen staat was voor meniggen de vervulling van

Associated Press

duizenden jonge academici naar het kamp Oraniënburg te kunnen wegvoeren.

In de eerste maanden van het jaar 1940 slaagden enkele prominente personen (onder wie twee ministers van de Protectoraatsregering) erin naar het Westen te vluchten, hetgeen van Duitse zijde werd beantwoord met nieuwe represailles. De neerslachtige stemming die na de val van Frankrijk brede kringen van de Tsjechische bevolking had bevangen, was maar van korte duur. Door het optreden van de Londense regering aangeemoedigd, herleefde in 1941 de ondergrondse activiteit, vooral toen de Duitse overval op de Sowjetunie de meningsverschillen tussen democratische en communistische verzetslie-

Een bedrieglijke foto: de intocht van de Duitsers in Bohemen en Moravië werd alleen door een handjevol nazi-aanhangers met duidelijke vreugde begroet.

tens de grondwet van 21 juli 1939 werd Slowakije een klerikaal-fascistische éénpartijstaat, die weliswaar sommige uiterlijke kenmerken van de parlementaire democratie behield, doch voor het overige een dictatuur was naar Italiaans voorbeeld. Op zichzelf een bedroevende stand van zaken, maar men mag niet vergeten dat in de praktijk de scherpe kanten van het regime gematigd werden door restanten van burgerlijk fatsoen en door gemakzucht, onbekwaamheid en cor-

oude nationale verlangens. Talrijke nieuwe functies boden de aankomende Slowaakse intelligentsia een kans om snel vooruit te komen. De economische verhoudingen ontwikkelden zich zeer gunstig, niettegenstaande de toenemende exploitatie door het Derde Rijk. Aan voedsel en consumptiegoederen was geen gebrek; men bleef tot ver in de oorlog op de oude voet voortleven. De deelneming van Slowakije aan de veldtocht tegen Polen in de herfst van 1939 was van zeer korte duur, kostte weinig slachtoffers en leverde de regering een goedkoop politiek succes op. Onder deze omstandigheden had het regime weinig te duchten van een oppositie. Wel werd het verzwakt door interne verdeeld-

heid. De gematigde vleugel van de volkspartij, aangevoerd door de minister van buitenlandse zaken Durčanský, was het sterkst op het Italiaanse fascisme georiënteerd en wenste ten aanzien van het Derde Rijk een meer onafhankelijk beleid te voeren. Daartegenover waren de radicale elementen onder leiding van minister Tuka voorstanders van een nauwe samenwerking met Duitsland en wilden ze de volkspartij in nationaal-socialistische geest omvormen. Na maandenlange twisten greep Hitler in. Op 20 juli 1940 ontving hij te Salzburg de Slowaakse leiders en besliste het pleit ten gunste van de radicalen. Durčanský moest de regering verlaten en Slowakije verplichtte zich zijn economische

en militaire bijdrage aan de Duitse oorlogvoering in niet geringe mate te verhogen. Nadat Slowakije zich in november 1940 bij het Driemogendhedenpact had aangesloten, verklaarde het op 22 juni 1941, in navolging van Duitsland, de oorlog aan de Sowjetunie. De regering-Tuka stuurde een deel van haar troepen naar het oostelijk front, waar ze vooral in 1942 en 1943 ernstige verliezen zouden lijden. Tegelijkertijd ging zij in groten getale arbeiders leveren aan Duitsland. Al deze maatregelen maakten het klerikaal-fascistische bewind impopulair en de ontevredenheid werd in aanzienlijke mate versterkt door de ondergrondse oppositie. Vóór Stalingrad heeft de verzetsbeweging in

het leger. De opsporingsorganen van het regime konden weinig tegen hen uitrichten en zo werd de democratische ondergrondse in het algemeen met rust gelaten. De aandacht van de politie richtte zich hoofdzakelijk op de communisten, die in het verzet een kleine, doch militante groep vormden. Tussen 1939 en 1941 predikten de Slowaakse communisten onder leiding van K. Smidke en G. Husák een Slowaakse Sowjetrepubliek, die zich bij de USSR zou aansluiten. Daarna moesten zij op bevel van Moskou tot de Tsjechoslowaakse conceptie terugkeren, welk directief door een deel van hen slechts met tegenzin werd opgevolgd. Naarmate de toestand aan het oostelijk front

SOLDATEN TEGEN STUDENTEN

Er hebben zich bij het Masaryk College in Dejvice vreselijke dingen afgespeeld. De portier werd ter plaatse door de Duitsers neergeschoten. De studenten waren erg opgewonden; ze werden door het lawaai opgeschrikt en poogden instinctief te vluchten; toen schoten de Duitsers op hen. Een paar sprongen er uit het raam, maar ook op hen werd geschoten door de wachtposten die buiten voor het gebouw stonden.

De Duitsers waren hier bijzonder onverbiddelijk; ze hadden aan de muur enkele afbeeldingen van Masaryk, Beneš en Stefanik zien hangen en ook een landkaart van Tsjechoslowakije uit de tijd vóór München en dat had hun bijzonder kwaad gemaakt.

De studenten werden in groten getale gevangengenomen en in stadsbussen geduwd. Een en dertig autobussen reden door de stad, in de richting van de luchtmachtkazerne Ruzyně. Daar verklaarde de Duitse commandant dat de studenten zich hadden verzet en gaf hij bevel met waterslangen op hen los te gaan. Het was een verschrikkelijk gezicht. Doornat moesten de studenten vervolgens op de kale vloer slapen. De Duitse soldaten schepten er plezier in een paar van hen spitsroeden te laten lopen. Weer anderen werden drie aan drie aan elkaar gebonden en moesten onder zweepslagen in een kring rondlopen en daarbij in koor uitroepen: 'Wij danken U!'

Het ergste zijn ze echter tekeergegaan tegen de vrouwelijke studenten. De meesten van hen werden in het studentenhuys Budeč opgepakt. De Duitsers hadden hun tanks in een kring opgesteld, zodat daarbinnen een plaats open bleef, een soort circusarena. Op deze plek werden de meisjes de een na de ander verkracht, enkelen soms meerdere malen. Hun mannelijke collega's werden geboeid ernaar toe gebracht en moesten het tafereel machteloos aanzien. De soldaten drukten hun sigaretten uit op de ontblote borsten van de studenten. Ze hebben kwispeldoors uit de kazerne gehaald, daarin geürineerd en de meisjes gedwongen de inhoud op te drinken.

(Uit: 'Partisan Karel Kratovil', door Vlastimil Věrný, Basel, 1945)

President Hácha van het protectoraat Bohemen en Moravië (links) neemt in 1939 in Berlijn een parade af, samen met Hitler en rijksprotector Freiherr von Neurath.

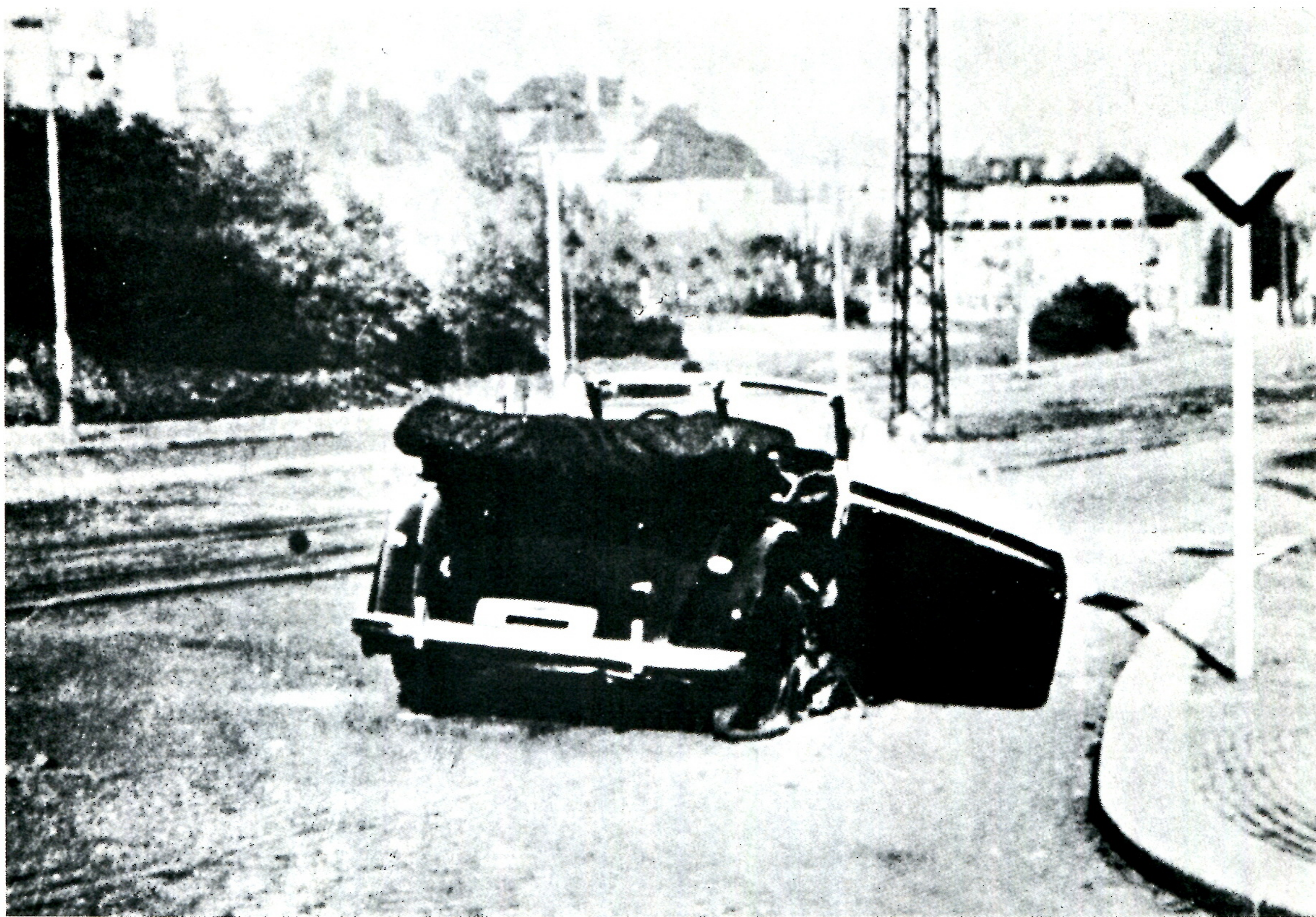
Slowakije in numeriek opzicht niet veel betekend. De meeste tegenstanders van het regime waren van protestantse huize, Tsjechoslowaaks georiënteerd en aanhangers van een parlementaire democratie. Zij volgden de directieven van de Londense regering en voorzagen haar van hun kant van nuttige informatie. Daar zij sterk vertegenwoordigd waren onder de intelligentsia, bekleedde een niet gering deel van hen belangrijke posities in het bestuursapparaat, het bedrijfsleven en

voor de Duitsers ongunstiger werd, nam het aantal Slowaakse overlopers toe. Zij sloten zich aan bij de Tsjechoslowaakse eenheid van generaal Svoboda in het Rode Leger. Deze groeide hierdoor uit tot een legerkorps. Sinds 1942 werden in de bosrijke en bergachtige streken van Midden-Slowakije ook de partizanen actief, de voorboden van de naderende bevrijding. Door de bevolking gesteund, wisten zij een uitgestrekt gebied onder controle te krijgen. Met het oog op de komende strijd verenigden zich eind 1943 alle Slowaakse verzetsorganisaties in de Nationale Raad, een ondergrondse centrale, die op last van de Londense regering de opstand van augustus 1944 voorbereidde.

DE MOORD OP
HEYDRICH

VERGELDING IN DUIZENDOUD

DRS. J. BANK

Op een winteravond in december 1941 vloog een Halifax van de Canadese luchtmacht behoedzaam over bezet Tsjechoslowakije. Boven het gebied waar volgens de bemanning de stad Pilsen moest liggen, werd in het vliegtuig een luik geopend. Twee mannen sprongen uit het toestel: Jan Kubiš en Josef Gabčík. Pas later zou blijken dat ze niet in de buurt van Pilsen waren geland, maar op een kilometer of twintig van Praag.

De twee parachutisten behoorden tot het Tsjechische emigrantenleger in Engeland. Jan Kubiš was 27 jaar. Hij had in het Tsjechische leger gediend, was ondergedoken in een verzetsgroep en gearresteerd en de nazi's hadden kleine hakenkruisen in zijn lichaam

Het wrak van de Mercedes van Heydrich na de bomaanslag op 27 mei 1942 nabij Praag.

gebrand. Later werd hij bevrijd en kon hij via Polen naar Engeland ontkomen.

Josef Gabčík kwam uit Slowakije. Ook hij ontsnapte aan de *Gestapo* en kwam via het Franse Vreemdelingenlegioen in Engeland terecht.

Het team Kubiš-Gabčík werkte onder de codenaam *Anthropoïd* en had opdracht gekregen Reinhardt Heydrich, de plaatsvervangend *Reichsprotektor* van het protectoraat Bohemen en Moravië, te vermoorden. Heydrich had de plaats ingenomen van *Reichsminister* von Neurath, die met ziekteverlof

was gezonden. Hij was generaal van de SS en de rechterhand van Himmler; als hoofd van de SD en de *Sicherheitspolizei* was hij naar Praag gestuurd om er — strenge — orde op zaken te stellen en om de Tsjechen door terreur en sociaal-economische concessies steviger aan het Grootduitse Rijk te binden. Kubiš en Gabčík bereikten Praag langs een kleine omweg. Omdat hun landing niet volgens plan was verlopen, duurde het even voor ze contact kregen met de ondergrondse in de hoofdstad. Via de verzetsorganisatie *Sokol* kwamen ze in relatie met een Tsjech die werkte bij de Duitse administratie op de Prager Burcht en die hen op de hoogte kon houden van de bewegingen van Heydrich.

Na enige weken van minutieuze onderzoeken meenden Kubiš en Gabčík dat ze Heydrich wellicht zouden kunnen treffen op een van zijn treinreizen tussen Praag en Berlijn. Bij wijze van oefening plaatsten ze bij het grensplaatsje Liberec een bom op de spoorbaan. De ontploffing deed een troepentrein ontsporen, maar deze methode bleek toch de nodige precisie te missen. Later onderzochten de twee de mogelijkheid om Heydrichs wagon te beschieten in het Koningspark bij Praag, waar zijn trein wel eens stopte. Maar tijdens proefnemingen in de bossen van dit park bleek de kans om mis te schieten te groot om het risico te nemen. Tenslotte besloten Kubiš en Gabčík

Josef Gabčík. Zijn stengun weigerde.

hun opdracht in de stad zelf uit te voeren en te proberen Heydrich te vermoorden tijdens zijn bijna dagelijkse autorit naar Praag. De plaatsvervangend *Reichsprotector* woonde namelijk in een herenhuis in Panenské Brezany, ruim twintig kilometer van de hoofdstad. De groep *Anthropoid* had intussen versterking gekregen van een aantal andere Tsjechen, onder wie Opálka en Valčík, die eveneens per parachute waren afgeworpen.

In de ochtend van de 27e mei 1942 nam Heydrich afscheid van zijn vrouw. Hij zou 's middags naar Berlijn vliegen, maar moest eerst nog naar de Burcht in Praag. Het was mooi weer; de kap van de Mercedes ging open. Achter het stuur zat Heydrichs tweede chauffeur, *Oberscharführer* Klein. Op weg naar het centrum moest de auto de Praagse voorstad Holesovice passeren. Hier hadden Kubiš en Gabčík hun aanslag gepland. Op een gegeven ogenblik zou de auto van Heydrich rechtsaf een straat inslaan die naar beneden voerde; dat betekende dat de chauffeur hier zou moeten afremmen.

Om half tien waren de twee plegers van de aanslag per fiets gearriveerd. Kubiš had twee bommen in zijn tas; Gabčík hield onder zijn jas een stengun verborgen. De derde man, Valčík, had zich iets verderop geposteerd; zodra hij de auto van Heydrich in zicht kreeg, zou hij dat aan de twee anderen melden met lichtsignalen via een spiegeltje. Kubiš en Gabčík stelden zich op bij de tramhalte van lijn 3, die op deze plaats een

scherpe bocht naar links maakte en dan langs de hellende straat omhoog liep. De mannen stonden al ruim een uur te wachten — volgens hun inlichtingen moest Heydrich omstreeks tien uur voorbijkomen — toen ze plotseling een lichtsignaal van Valčík opvingen. Tegelijkertijd kwam van beneden een tram aanrijden. Gabčík greep zijn stengun en rende achter de tram aan tot hij voorbij de bocht was. Toen haalde hij zijn wapen te voorschijn en richtte het op de auto van Heydrich die juist op dat moment uit de bocht kwam draaien. Heydrich en zijn chauffeur keken plotseling in de loop van een stengun. Klein vergat het gaspedaal in te drukken en de aanvaller omver te rijden. In plaats daarvan stopte hij en trok zijn pistool. Op dat moment wilde Gabčík schieten, maar zijn stengun weigerde. Kubiš die verschrikt toezag hoe Gabčík aarzelde, kwam nu snel van achteren aanlopen en wierp een bom op de auto. Er volgde een lichtflits en een hevige explosie die de ruiten van de tram aan scherven sloeg. Toen de eerste paniek voorbij was bleek de wagon van Heydrich aan de rechterzijde geheel vernield te zijn. De plaatsvervangend *Reichsprotector*, die niet ernstig gewond leek, stond op en trok zijn pistool. Gabčík had intussen zijn wapen weggegooid en het op een lopen gezet. Al rennende haalde hij een reservepistool uit zijn tas, waarmee hij zich *Oberscharführer* Klein en een haastig toegesnelde Tsjechische politieagent van het lijf wist te houden: beiden werden neergeschoten. Ook Kubiš slaagde erin te ont-

Plaatsvervangend 'Reichsprotector' Heydrich. Zijn dood kostte duizenden levens.

komen. Valčík, de derde man, wist zich ook in veiligheid te stellen.

Heydrich, die aan de vernielde rechterzijde van de auto zat, werd met een gerekwireerde bestelwagen naar het Bulow-ziekenhuis vervoerd. Alle patiënten werden verwijderd en er moesten Duitse specialisten komen, omdat 'edelgermaan' Heydrich niet door Tsjechische doktoren behandeld mocht worden. Hoe licht zijn verwondingen aanvankelijk ook leken, in het ziekenhuis bleek dat er bomsplinters waren doorgedrongen in zijn milt en zijn ruggemerg. Negen dagen later, op 4 juni, stierf hij aan vergiftiging.

De nazi-autoriteiten op de Prager Burcht reageerden eerst aarzelend op het nieuws van de aanslag, maar sloegen toen groot alarm. Hun wraak was buiten proporties. Reeds op de 27e mei begonnen de razzia's. Met name onder de Tsjechische intelligentsia werden op persoonlijk bevel van Himmler vele arrestaties verricht. Op 9 juni werd Heydrich in Berlijn op plechtige wijze begraven. Diezelfde dag gaf staatssecretaris Frank aan Praag het bevel van Hitler door dat in het Tsjechische dorp Lidice alle volwassen mannen moesten worden doodgeschoten, alle vrouwen naar een concentratiekamp gebracht en alle kinderen uitgeselecteerd. Voor zover ze geschikt waren voor

Jan Kubiš gooide de fatale bom.

Germanisering dienden ze bij SS-families te worden ondergebracht, de overigen zouden een 'andere opvoeding' krijgen (dat wil zeggen: de dood). Het dorp zelf moest worden verbrand en de ruïnes met de grond gelijk gemaakt.

Het uitmoorden en vernietigen van een dorp was een stap in de escalatie van terreur- en vergeldingsmaatregelen na de aanslag op Heydrich. De nazi-commissie die onder leiding van Kaltenbrunner aan het terreurprogramma werkte, noemde de vernietiging een middel om de bevolking van het protectoraat angst in te boezemen. Daarom moet elke actie *blitzschnell* worden uitgevoerd en zonder toelichting of verklaring, zodat de onzekerheid groot blijft.

Aan al deze voorwaarden voldeed Lidice. Het lag vlak bij de mijnstad Kladno in een industriegebied op twintig kilometer van Praag. Dat de nazi's Lidice uitkozen, had alles te maken met hun regels en niets met duidelijke bewijzen dat het dorp hulp had verleend aan parachutisten. In een officieel communiqué heette het dat er in het dorp wapens waren gevonden, geheime drukpersen, illegale radio-ontvangers en veel voedsel. De bevolking zou aan de moord op Heydrich medeplichtig zijn geweest, doordat ze de moordenaars had geholpen.

De feiten waren echter anders: Op 3 juni onderschepte een fabriekseigenaar in de buurt van Lidice een brief die bestemd was voor een van zijn arbeidsters. Omdat hij de inhoud ervan niet vertrouwde, speelde hij

hem in handen van de politie die daarop zowel de afzender als de geadresseerde arresteerde. Tijdens de verhoren viel onder andere de naam van een zekere Horák uit Lidice. Argwanende politiemannen ontdekten dat iemand van die naam in 1939 uit Lidice naar Engeland was gevlucht en daar nu parachutist zou zijn. Een *Gestapo*-agent meldde tegelijkertijd dat er in Lidice een parachutist zou zijn gesignaleerd. Deze mededeling was onjuist, maar het wantrouwen van de nazi's groeide er alleen maar door. Een huiszoeking in het dorp leverde weinig op: wat foto's, twee jachtgeweren en wat hagel; 'das ist der ganze Dreck aus Liditz', zoals een *Gestapo*man opmerkte. Toch werd Lidice

matrassen geplaatst om te voorkomen dat de kogels van het vuurpeloton zouden afketsen. In groepen van tien werden de mannen naar de muur geleid om te worden neergeschoten onder de blikken van Frank en Daluge en onder het snorren van een filmcamera die de beelden van Lidices ondergang voor Hitler moest vastleggen. Toen sommige van de mannen voor het executiepeloton 'Leve de Tsjechoslowaakse Republiek' riepen, gaf Frank opdracht de motoren van de wagens draaiende te houden om het geroep niet te hoeven horen. Om negen uur was de laatste mannelijke inwoner van Lidice neergeschoten. Daarna begonnen de Duitsers hun vernietigingsarbeid in het dorp

en door een meerderheid van de inwoners. Het dorp dat uit 95 huizen bestond, is met de grond gelijk gemaakt; 199 mannelijke inwoners boven 15 jaar zijn ter plaatse doodgeschoten, 184 vrouwen zijn overgebracht naar het concentratiekamp Ravensbrück, 7 vrouwen naar de strafgevangenis in Theresienstadt, 4 vrouwen in verwachting naar een Praags hospitaal. 88 kinderen zijn gedeporteerd naar Litzmannstadt, 7 kinderen jonger dan een jaar zijn overgebracht naar een kindertehuis in de buurt van Praag, 3 kinderen zijn voor *Germanisierung* overgebracht naar het *Reich*. Een ernstig zieke vrouw bevindt zich nog in het ziekenhuis van Kladno.'

schuldig bevonden; de wraak zou volgen. In de stille zomeravond van de 9e juni trokken twee SS-compagnieën naar het dorp. Tsjechische gendarmes uit de buurt moesten de wegen naar Lidice afzetten; een meisje dat op weg was om in een nabijgelegen stad medische hulp te halen voor haar stervende grootvader, werd aangehouden en teruggestuurd. Toen ze zich verzette, werd ze neergestoken. De SS'ers verzamelden de mannen op de boerderij van de familie Horák; de kinderen werden per vrachtwagen afgevoerd, evenals de vrouwen. Inmiddels waren Frank en de nieuwe *Reichsprotector* Daluge in Lidice aangekomen en waren tegen de muur van Horáks boerderij

zelf. Lidice ging ten onder in een baaierd van vlammen en explosies. Begin juli konden de Duitsers melden dat alle puin was geruimd en dat Lidice 'van de aardbodem was verdwenen'. Op 24 juni 1942 stelde Dr. Hans Geschke, chef van de *Gestapo Leitstelle* in Praag over de vernietiging van Lidice het volgende rapport op: 'In overeenstemming met de bevelen van de Führer zijn represailles genomen tegen het dorp Lidice in Bohemen, waar zich voortvluchtige Tsjechische agenten verborgen hielden, nadat ze per parachute waren afgeworpen uit Britse vliegtuigen. In het dorp werden ze geholpen door verwanten van leden van het Tsjechische legioen in Londen

Het nieuws van de terreurdaad tegen Lidice betekende een zware schok voor Kubiš en Gabčík. Ze waren na de aanslag ontkomen en de Tsjechische ondergrondse had een verblijfplaats voor hen ingericht in de crypte van de kerk van de Heilige Cyrillus en Methodius aan de Resselstraat in Praag, vlak bij de Moldau. In deze kerk hielden zich ook Opálka en Valčík schuil en drie parachutisten die wat later waren gedropt: Hruby, Svarc en Bublík. De mannen waanden zich betrekkelijk veilig; overdag waagden ze zich in de stad en alleen 's nachts, als er gevaar was voor razzia's, sliepen ze in de crypte. Toen ze het nieuws over Lidice hoorden, konden Kubiš en Gabčík er

slechts met de grootste moeite van worden weerhouden zich aan te geven.

Er was nog iemand die na het bekend worden van het nieuws over Lidice een morele crisis doormaakte. Dat was Karel Čurda, een Tsjechische officier die eveneens vanuit Engeland boven zijn land was neergelaten. Binnen de groep parachutisten waartoe hij behoorde, was reeds een geval van verraad voorgekomen, waardoor een zekere Gerik was aangehouden; zijn bekentenis leidde tot een jacht op de anderen. Čurda vreesde dat niet alleen hijzelf, maar ook zijn familie het slachtoffer zou worden van de terreur die op de moord op Heydrich was gevolgd. Op 16 juni ging hij naar het bureau van de *Gestapo*

Links: voor een boerderij werden de mannen van Lidice allen neergeschoten. De vrouwen gingen naar concentratiekampen.

Rechts: Karel Čurda (pijl) identificeert de lichamen van de verzetsstrijders.

in Praag en begon te praten. Hij wist niet veel, maar toch deden de Duitsers op zijn aanwijzingen een inval in het huis van de familie Moravec waar Kubiš en Gabčík kort na hun aankomst in Praag onderdak hadden gevonden.

Mevrouw Moravec slaagde er nog in zelfmoord te plegen, maar haar zoon Ata, die juist op het punt stond zich uit veiligheidsoverwegingen bij de mannen in de crypte te voegen, werd gearresteerd. Na langdurige martelingen legde hij een bekentenis af. Op de avond van de 17e juni stelde de *Gestapo* vast dat zich in de kerk aan de Resselstraat een aantal verzetsstrijders verborgen hield. De volgende morgen in alle vroegte rukte een SS-elitebataljon (360 man) op naar de schuilplaats.

De kapelaan van de kerk, dr. Petřek (hij was het die de verzetsstrijders in de crypte onderdak had aangeboden), en pastoor Číkl werden gearresteerd; de laatste werd gedwongen alle deuren te openen. De SS'ers hadden van Frank persoonlijk opdracht gekregen de Tsjechische verzetslieden levend in handen te krijgen, maar hoewel ze probeerden de kerk ongemerkt binnen te komen, werden de Tsjechen de inval gewaar. Er brak een hevig vuurgevecht uit tussen de invallers en de drie Tsjechen die de wacht hadden: Kubiš, Opálka en Svarc. De in Frankrijk en Engeland opgeleide parachutisten wisten hun posities buiten de crypte lange

tijd te houden, maar de opkomende zon kwam de SS'ers te hulp: in het vroege licht werden de verdedigers zichtbaar. Een nieuwe bestorming, om zes uur in de ochtend, werd hun noodlottig. Kubiš en Svarc werden door granaten getroffen; de zwaargewonde Opálka schoot zichzelf dood.

In de crypte hielden Gabčík, Hrubý, Bublík en Valčík stand. De SS'ers dwongen kapelaan Petřek de Tsjechen toe te spreken, maar het lukte hem niet hen over te halen zich over te geven. Inmiddels was staatssecretaris Frank naar de kerk gekomen om de bestorming persoonlijk te leiden. De Duitsers hadden intussen een ventilatieluik ontdekt tussen de crypte en de buitenmuur van de

kerk. Eerst probeerden ze hierdoor traangas en granaten naar binnen te gooien; later riepen ze brandweerlieden op om water uit de Moldau in de opening te spuiten. Na veel moeite lukte dat. De vier in de crypte wisten nog urenlang stand te houden tegen de opdringende SS'ers, maar tenslotte was het water zo hoog gestegen dat hun niets anders restte dan zelfmoord plegen om niet levend in handen van de SS'ers te vallen.

Het was al ver in de ochtend toen Čurda en Ata Moravec naar de kerk werden gebracht om de lichamen te identificeren. Alle Tsjechen waren dood behalve Jan Kubiš. Hij stierf later in het ziekenhuis zonder tot bewustzijn te zijn gekomen.

EN IK HUILDE OOK

Jaren na het drama van Lidice vertelt een van de kinderen die de 'gepaste opvoeding' hadden overleefd, zijn verhaal. Het was toentertijd zes jaar.

'We moesten ons aankleden en naar buiten gaan. Ze zeiden tegen moeder dat ze haar kostbaarheden allemaal moest meenemen. Moeder zei dat ze die niet had, alleen haar ring. En ze moest ook eten voor drie dagen meenemen. Vader was bleek. Hij stond bij

het aanrecht en mocht zich niet bewegen. We gingen allemaal naar het dorpsplein; daar waren veel grote mensen en kinderen, Ema, Dagmar, Eva, Venda en alle anderen. Onze honden liepen om ons heen, maar de SS-mannen schoten ze dood; onze Vorech werd ook aangeschoten, hij kroop naar ons toe, een Duitser schopte hem en ik begon te huilen. 'Het is niets', zei mijn moeder en streelde me over het hoofd. Voor de kerk lagen alle boeken en mooie dingen, die de Duitsers uit de ramen hadden gegooid.

Vader glimlachte tegen me, hij kuste me en nam me in zijn armen. Toen zei hij iets tegen moeder. Een SS-man kwam er aan en nam hem mee, net als alle andere mannen van Lidice. Ik herinner me nog hoe hij omkeek en naar ons wuifde. Ze namen ons mee naar de school en onze moeders gingen met ons mee. Ik was bedroefd in de school; overal hoorde je huilen, kinderen en moeders, en ik huilde ook.'

(Uit: 'The assassination of Heydrich', door Jan Wiener — New York, 1969)

DE DUITSE POLITIEK
IN HET OOSTEN

HERREN EN SLAVEN

DRS. N. K. C. A. IN 'T VELD

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Wanneer op 22 juni 1941 een leger de Sowjetunie was binnengevallen dat zich strikt aan de Conventie van Genève had gehouden; wanneer dit leger gevolgd was door een bestuur dat politiek, economisch en menselijk de bevolking zoveel mogelijk tegemoet was gekomen — wellicht was dan het Sowjetbewind in elkaar gestort; wellicht zou dan de hakenkruisvlag — naast een of andere Russische nationale vlag — nu nóg van het Kremlin wapperen.

Het Duitse bestuur over de bezette gebieden in de Sowjetunie is echter in zijn ongelooflijke onmenselijkheid en zijn onvoorstelbare kortzichtigheid vermoedelijk de beste bondgenoot geweest van het Sowjetbestuur in diens pogingen de volkeren van de Sowjetunie hechter dan ooit aan Moskou te binden. Dit onverklaarbare verklaren zou men alleen kunnen door nader in te gaan op de structuur van het Duitse bezettingsbestuur, een structuur die men alleen kan afleiden uit de reeds bestaande Duitse bestuursorganisatie in Duitsland zelf en in eerder bezette gebieden, en uit de nazi-ideologie. Ideologie en bestuursstructuur van de nazi's beïnvloedden elkaar altijd; de gecompliceerdheid van de laatste staat in directe relatie tot de rauwe primitiviteit van de eerste.

Antidemocratisch en totalitair was de nazi-staat uit beginsel. De warrigheid en de veelduidigheid van de ideologie, het principiële pragmatisme en de primaire gerichtheid op macht — hoeksteen ook van de nazi-leer — hadden in het Derde Rijk een groot aantal machtsapparaten geschapen die bij gebrek aan een coherente politieke opvatting een veelheid van gezichtspunten presenteerden en vooral: een veelheid aan niet door parlementaire controle gereguleerde gevechten om de macht, intriges en vetes, die wat er nog aan samenhang in de gedragslijn over was, illusoir maakte.

Daar was ten eerste de wil van de *Führer*, door ieder gerespecteerd, maar zeer dikwijls vaag en onduidelijk op concrete punten. Wat hij in het algemeen wilde met de Sowjetunie,

Rechtsboven: nazi-praktijken in Rusland: het executeren van 'onbetrouwbare elementen'.

Links: het Oosteuropese platteland werd op veel plaatsen met geweld ontvolkt.

Rechts: de rijkscommissariaten Oekraïne en Ostland tussen het Duitse gebied en de militair bestuurd delen van bezet Rusland.

was zeer duidelijk: de volkeren ervan elke staatsorganisatie ontnemen en hen consequent op zo'n laag mogelijk beschavingspeil houden: 'Ons leidend beginsel moet zijn, dat deze volkeren maar één bestaansreden hebben — ons economisch van nut te zijn.' Decimeren, ontkrachten, uitbuiten; het beste van de grond aan Duitse kolonisatie ter beschikking geven: het was in wezen het hoofdoel in Hitlers leven geweest.

Daar was vervolgens de *Wehrmacht*, die zich aan deze beginselen van de *Führer* had te houden — maar die geen onrust en tegenstand in een achterland wenste en het daarom niet al te bont wilde maken. Daar waren de horden plundersaars in de gedaanten van

Süddeutscher Verlag

ambtenaren van Goerings economische staatsorganisaties, die de uitbuiting wensten door te voeren tot op de laatste korrel graan en het laatste stuk steenkool. Daar waren de bruin-geüniformeerde carrièremakers van de partij, die macht wilden uitoefenen. En daar was tenslotte de poliepachtige organisatie van de *SS und Polizei* van Himmler, gereed om alle mogelijke (en onmogelijke) tegenstanders van Hitler-Duitsland weg te vagen en de nieuwe gebieden voor de eigen organisatie in te palmen, vanaf het aanstellen van SS-officieren in sleutelposities tot en met het koloniseren van hele landstreken door *rassisch hochwertige* SS-boeren, de ene hand aan de ploeg, de andere aan het geweer.

Al deze machtsapparaten hadden in eerder bezette gebieden al posities veroverd en een traditie geschapen. De partij had bezettingsbesturen van harde satrapen en opzichters voorzien — vaak overigens de meest geschikte krachten, zodat voor Rusland veelal de minst capabelen met de meeste pretenties overbleven. Uitzonderingsbepalingen van de *Führer* hadden Goering het recht gegeven om economisch *hineinzureden* zonder zich om de plaatselijke stadhouder te bekommeren. In bijna elk bezet land had Himmler *Höhere SS- und Polizeiführer* geplaatst, die nominaal onder het hoofd van het bezettingsbestuur geplaatst waren, maar praktisch alleen bevelen van de SS-centrale in Berlijn

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Boven: Erich Koch, vroeger spoorwegbeambte, werd in 1941 rijkscommissaris van de Oekraïne. Hij had een intense verachting voor het Slavische 'Untermenschentum'.

Links: twee Russische partizanen worden na een aanslag door de Duitsers weggeleid om zonder proces geëxecuteerd te worden.

Linksonder: executies waren in het bezette Oost-Europa aan de orde van de dag, vaak onder vermelding van de beschuldiging.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

aannamen. Veel van de komende structuur van de Duitse bezetting in Rusland lag al vast door de elders gevolgde praktijken. Het *hineinregieren* langs de officiële bezettingsbesturen door bijzondere gevolmachtigden uit Berlijn behoorde ook daartoe.

Reeds in het voorjaar van 1941 werd er in Berlijn besloten dat het te veroveren Rusland een civiel bestuur zou krijgen; allicht, want dit reusachtige gebied zou het nieuwe *Lebensraum* van het Duitse volk worden en dat kon men uiteraard niet aan on-politieke en half betrouwbare generaals overlaten. Natuurlijk moesten de gebieden achter het front voorlopig door die generaals worden bestuurd. Voorlopig. Maar voordat er iets over dat civiele bestuur bekend was, hoorden de generaals op 13 maart dat in die voorlopig militair te besturen gebieden de *Reichsführer SS* speciale taken op het terrein van de '*politische Verwaltung*' kreeg toegewezen. Indien men voorzag dat ook bij de overgang naar een civiel bestuur de zich eenmaal daar genestelde SS met haar *Höhere SS- und Polizeiführer*, haar *SD-Kommandos* enzovoort even onafhankelijk zou blijven zitten, vergiste men zich niet.

Tot opperheerser over het Oosten had Hitler zijn partij-ideoloog Alfred Rosenberg bestemd. Liet Hitler de keus op deze in Rusland geboren Duitser vallen, omdat hij een 'kenner' was? Of omdat Rosenberg, de algemeen nogal geminachte theoreticus, in de praktische politiek een mislukking was gebleken en de *Führer* zijn oude medestrijder toch een positie van aanzien moest geven? Misschien — maar toch ook omdat Bor-

Boven: rijkscommissaris Hinrich Lohse van Ostland droomde van de hertogskroon die hij zijn zoon eens op het hoofd zou drukken —een voor de man kenmerkende illusie.

Rechts: Wilhelm Kube, in 1943 vermoord, ontving van Alfred Rosenberg postuum het ridderkruis met de zwaarden.

Rechtsonder: het waren dit soort excessen die het Rosenberg onmogelijk maakten de medewerking van de bevolking te verkrijgen.

BOM OP DE KACHEL

Mevrouw Mazanik nam als huishoudster dienst bij Kube om de Gauleiter uit de weg te ruimen. Een andere partizaan had haar een kleine tijdbom gegeven met een afstellingsmechaniek voor vierentwintig uur. Thuis hadden zij de bom opgewonden, maar zij hoorden het uurwerk niet tikken. 'Eerst hebben we de bom geschud', zei mevrouw Mazanik, 'maar dat hielp niet. Toen sloegen wij erop. Er gebeurde niets. Mijn vriend dacht dat de bom misschien nat was geworden in het kamp in het bos, waar hij bewaard was. Dus legden wij hem op de kachel te drogen. We hoorden nog steeds niets tikken. Ik besloot de bom toch maar in het bed van de Gauleiter te leggen. Daarna ben ik gevlucht naar een dorp buiten Minsk.' De Gauleiter kwam om één uur 's nachts thuis. Om twintig over één vond de explosie plaats. Het verwarmen en schudden had blijkbaar toch geholpen. De bom explodeerde wat te vroeg, maar de Gauleiter was al naar bed gegaan. Hij werd door de bom gedood. De Duitsers deden de resten van de fascist in een doodkist en stuurden ze naar Berlijn. Het was een bescheiden geschenk van de partizanen voor de Führer persoonlijk.

(Uit: 'Operatie Barbarossa', naar de televisiedocumentaire van Dick Verkijk — Moussault, Amsterdam, 1966)

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

mann, als steeds het oor van zijn Führer hebbende, in de zwakke Rosenberg een werktuig zag tegen de al te machtige Himmler.

De te veroveren levensruimte zou, onder Rosenberg, verdeeld worden in vier gebieden, elk bestuurd door een *Reichskommissar*: *Ostland*, bestaande uit de drie Baltische landen Estland, Letland en Litouwen en uit Wit-Rusland; de Oekraïne; de Kaukasus en tenslotte de rest van Europees Rusland, niet geheel onjuist door de Duitsers als 'Moskovië' aangeduid. Dat laatste werd nooit heroverd. De Kaukasus viel slechts voor korte tijd in 1942 in Duitse handen en werd toen door de *Wehrmacht* bestuurd, hetgeen (in vergelijking met de echte nazi-satrapieën elders) de bevolking wel ten goede kwam. Maar *Ostland* en *Ukraine* existeerden inderdaad jarenlang, zij het, dat van de Oekraïne altijd een belangrijk deel door de militairen, en daardoor iets minder inhumanaan, werd geregeerd.

Elk van deze Rijkscommissariaten was weer in bepaalde gebieden onder *Generalkommissare* verdeeld, elk van deze territoria weer in districten onder *Gebietskommissare*. Dat was, zeer kort gezegd, de indeling van het bestuur waarover Rosenberg als *Minister für die besetzten Ostgebiete* de opperste leiding had.

In theorie. Toen Hitler op 16 juli 1941, een maand na de inval in de Sowjetunie, de baantjes verdeelde, wist Goering te bewerkstelligen dat de ruwe *Gauleiter* van Oost-Pruisen, Erich Koch, tot *Reichskommissar* van de Oekraïne werd benoemd. Een *Gaulei-*

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

ter was in nazi-Duitsland nu eenmaal bijna een soort onderkoning in zijn territorium; en aangezien het district Bialystok bij Oost-Pruisen werd gevoegd, kon Koch zich als heerser beschouwen over een gebied dat van de Oostzee tot de Zwarte Zee reikte. De voormalige spoorwegbeambte koesterde een immense verachting voor het Slavische *Untermenschentum* dat hij moest regeren en was dus geheel het type bestuurder dat Hitler zich voor het Oosten wenste. Dit, zijn tomloze machtswellust en zijn banden met Goering maakten hem onaantastbaar, zelfs voor de SS.

De *Reichskommissar* voor *Ostland*, Hinrich Lohse, was wat droger van allure dan Koch;

zeer anti-Russisch en anti-Sowjetgezind was. Daar had Lohse grote politieke winst uit kunnen halen. Hij verzuimde het — zoals bijna alle Duitse bestuurders, bevangen door de nazi-filosofie over *Lebensraum* en decimering van de inferieure autochtonen, het verzuimden. Zo ook Lohses *Generalkommissar* van Wit-Rusland, het vierde onder *Ostland* ressorterende gebied, Wilhelm Kube, die op 22 september 1943 de dood vond door een tijdbom die zijn Russische huishoudster in zijn bed had gelegd. Hij werd, en dit is tekenend, opgevolgd door de *Höherer SS- und Polizeiführer* van het gebied.

Maar niet alleen de SS had haar eigen organisaties in het bezette gebied, ook de econo-

omische organisaties de vorm van massale roof, bij de plaatselijke bestuurders uit het partij-bonzenmilieu de vorm van ongebreidelde heerszucht; het was allemaal een vormgeving aan Hitlers nihilistische premissen ten aanzien van de bevolking van Rusland en ontmoette daarom nimmer de tegenstand van de *Führer*. Het doemde Rosenberg tot machteloosheid. Want wat men ook van deze verwarde en zwakke figuur moge zeggen, *enig* politiek benul had hij nog wel in zoverre, dat hij inzag dat althans van bepaalde volkeren van de Sowjetunie de medewerking moest worden verkregen, hetgeen enige minimale concessies aan die volkeren zou moeten inhouden. Maar door de werkelijke struc-

Associated Press

een man die zich in de meest onbenullige details placht te verliezen. Niettemin door hard werken, ten eigen bate dan, hoopte hij eens zijn zoon de hertogskroon van het nieuw verworven leen op het hoofd te kunnen drukken, een merkwaardige illusie ongetwijfeld, maar tekenend voor de instelling van deze nazi-heerser, ook *Gauleiter* overigens, zij het van het helaas verder afgelegen Sleeswijk-Holstein. Al met al evenmin een gedwee volgeling van de *Minister für die besetzten Ostgebiete*; om goede redenen luisterde de partij-bons Lohse evenals Koch meer naar zijn partij-chef Bormann dan naar Rosenberg. Onder zijn bestuur vielen de drie Baltische staten, waarvan de bevolking

Een van de vele beelden die bewaard zijn gebleven van de meedogenloze wijze waarop de nazi-bezetter de bevolking van de bezette gebieden in het oosten behandelde.

mische ministeries en organen te Berlijn, voorop het apparaat van het *Vierjahresplan* van Goering, zonden hun staven naar wat Rosenberg als zijn domein beschouwde. Al deze organisaties voerden hun eigen politiek, maar hoe verschillend en ongecoördineerd die politiek ook was, één gemeenschappelijk aspect was er: het exploiteren van het enorme gebied ten eigen bate. Dat kon bij de SS de vorm aannemen van uitroeiing, deportatie en herbevolking met Duitsers, bij Goe-

tuur van de Duitse *Ostverwaltung* was Rosenberg, alles bij elkaar toch een echte nazi, schaakmat gezet en zijn minimale bereidheid tot een iets minder grof bestuur door Hitlers premissen en richtlijnen kansloos. Hoeveel te meer gold dit voor de weinige, ondergeschikte posities bekledende Duitsers die op realistische gronden reëlere concessies aan en een wat menswaardiger behandeling van de bevolking voorstonden!

Wanneer de slag om Rusland alleen gewonnen kon worden met hulp van de Russen zelf, dan was die slag al verloren in het voorafgaande decennium, toen nazi-Duitsland zijn definitieve structuur, zowel in bestuurlijk als in mentaal opzicht, had gekregen.

GROSSRAUM VOOR DE MISDAAD

PROF. DR. A. F. MANNING

Van zijn eerste tot zijn laatste publikatie heeft Hitler het gehad over het *Raum im Osten*. In 'Mein Kampf' betoogde hij dat de Duitsers na zes eeuwen opnieuw 'den Blick nach dem Land im Osten' moesten richten. Daar, in het oosten, moesten de Duitsers zich 'neuen Grund und Boden' verschaffen. Het was een levenskwestie voor het Germanenvolk, dat in zijn groei zo afschuwelijk leed door *Raumnot*.

Zo héél origineel leek Hitler niet te zijn, want ook buiten de kring der nazi-fans droomde men van een 'Duits Midden-Europa'. Al eeuwenlang was er die *Ostdrang* om het gebied tot Petersburg en Rostow toe te germaniseren. In het oosten lag het *Lebensraum* voor het Duitse volk. Daarheen de beschaving te brengen en daarvandaan graan en hout te halen, luidde in wat vereenvoudigde vorm het program.

Een wat excentrieke professor, Karl Haushofer, had van dat gedroomd over uitbreiding en geweklaag over in verdrukking geraakte plukjes Duitse cultuur in Oost-Europa een vak gemaakt: de geopolitiek. Geopolitiek heette dan de wetenschap van de *Erdgebundenheit der politischen Vorgänge*, maar fungeerde als geografie met een helm op. Het nieuwe vak werd wetenschappelijk niet serieus genomen, evenmin als zijn promotor. Maar op een bepaald soort publiek oefende dit onhelder gezwam toch een eigenaardige invloed uit. Rudolf Hess was een van Haushofers discipelen en ook Hitler zelf, de verwarde theoreticus Alfred Rosenberg en de nazi-minister van landbouw, Walter Darré, hanteerden de geopolitiek als een wegwijzer voor hun eigen doelstellingen. In de vormingsinstituten van de NSDAP gonsde het van termen als *Grossraum*, *Geopolitik* en expansie langs *Kraft-* of *Stosslinien*. Haushofer was een gevierde figuur, wat overduidelijk bleek bij de officiële huldiging ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag op 27 augustus 1939. Toen een paar dagen later de veldtocht in Polen begon, zou een stralende bewonderaar hebben uitgeroepen: 'Nun tritt ja ein, was die Geopolitik will.'

De nazi's gaven een eigen, misdadige draai aan die *Ostdrang*. Het was hun uitdrukkelijk om nog wat anders te doen: niet alleen plaats krijgen voor hoogwaardige Germaanse kolonisten, maar daarbij ook de minderwaardige Slavische bevolking voor een goed deel opruimen of zelfs uitroeien. Daarbij kon wel eens hard opgetreden moeten worden, want men diende 'auszurotten was sich gegen uns

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Duitse geopolitiek in de praktijk: een golf van gruweldaden, gericht tegen de 'Untermenschen' in Oost-Europa, die voor het Germanenvolk plaats moesten maken.

stellt'. De deskundigen duiden half Polen, de Baltische gebieden en westelijk Rusland aan als *Siedlungsgebiet*, als *Raum* voor Duitse kolonisten. Of zoals Hitler aan het begin van de oorlog zei: 'Het Russische gebied is ons Indië.' Het was misleidend-onvolledig geformuleerd: het cultureel zendingsbesef van vroegere *Ost*-dromers ontbrak, want de Slaven zouden vernietigd worden om de superieure Germanen ruimere levenskansen te bieden.

De *Ostexperten* beleefden in de zomer van 1941 drukke dagen. De oorlog in het Oosten was uitgebroken en ze wilden hun taak groots, snel en voorbeeldig volbrengen. Het nog niet eens veroverde gebied hadden ze reeds ingedeeld en de benoemingen waren al rond: 1050 commissarissen, 261 arbeidsfront-ambtenaren, 144 *SA-Führer* en nog 450 *Ost*-enthousiastelingen van het ministerie van binnenlandse zaken. De heren hadden natuurlijk een plan gemaakt, want dat hoort bij een gedegen voorbereiding: *Der Generalplan Ost*. Want moest niet worden uitgezocht hoeveel en wat voor soort gespuis er precies wel woonde? Hoeveel joden, Polen en andere *fremdvölkische* groeperingen? Hoeveel SS-boeren moesten zich in dat gebied als kolonisten vestigen? Hoeveel miljoen mark zou zo'n *völkische Feldbereinigung* gaan kosten? Het doet zonder meer pathologisch aan te lezen dat de joden eenvoudig *beseitigt* en een paar miljoen Polen 'over Siberië verspreid' moesten worden. Dat de Russen, 'die toch al tot zwerven geneigd zijn', maar het beste verjaagd konden worden en *rassisch auszulaugen*.

Maar laat nu de voorbeeldig-ijverige *Herr Dr. Wetzel* (38 jaar en sinds drie maanden na de *Machtübernahme* partijlid) toch ernstige rekenfouten hebben ontdekt. Hij zette zijn beste beentje voor en wrochte een gedegen nota met veel cijfers, die op 4 februari 1942 onderwerp van bespreking vormde voor *Herr Dr. Kleist* en *Herr Professor Von Mende* en *Assessor Schütte* en *Obersturmbannführer Gummitsch* en *Herr Professor Schultz*, alsmede diens hooggeschatte collega *Eugen Fischer* van het *Kaiser Wilhelm-Institut für Anthropologie*. Was men er immers aanvankelijk van uitgegaan dat in het *Raum* 51 miljoen mensen leefden: 5 à 6 miljoen joden (zu *beseitigen*) en 45 miljoen *fremdvölkische* elementen (waarvan 31 miljoen afgevoerd moesten worden en het restant van 14 miljoen in dertig jaar diende te worden *umgevolkt und eingedeutscht*), nu bleek dat die gegevens sterk verouderd waren en er veel en veel méér mensen, nou ja *Untermenschen*, woonden! *Herr Dr. Wetzel* heeft dat allemaal heel precies aangetoond. Het grote werk werd er niet eenvoudiger op, want allerlei aanwijzingen waren nu noodzakelijk. Men kon zich sterken aan de uitspraak van een professor: 'Wer an der Neuordnung des Ostens mitzuwirken berufen ist, muss Glauben, Phantasie und Mut haben.' Moordpartijen volgden op deze morbide

bureaunota's zoals de praktijk op de theorie. Vaak nog sneller dan de joden werden de communistische functionarissen opgespoord en door de stoottroepen neergeknald. De andere miljoenen Slavische *Untermenschen* stond een langzame dood te wachten. Aanvoer van levensmiddelen en medicijnen werd gereduceerd of stopgezet, scholen werden gesloten en arbeidskrachten als weggooimateriaal beschouwd. Berucht is Himmlers toespraak tot SS-officieren: 'Of tienduizend Russische vrouwen kreperen bij het graven van een tankgracht, interesseert me niet, als die tankgracht maar klaar komt.' En de Führer zelf oreerde zomer 1942 in een klein gezelschap getrouwen: 'Wat die belachelijke honderd miljoen Slaven betreft, daarvan zullen we de meest bruikbare elementen conform onze behoeften prepareren en de rest in hun eigen varkenskotten isoleren. En wie er nog kletst over behoorlijke behandeling van de plaatselijke bevolking en die op een hoger peil wil brengen, kan rechtstreeks naar een concentratiekamp.'

Er waren inderdaad instanties die soms hun aarzelingen hadden. Enkele officieren wilden hun soldateneer redden door zich formeel te distantiëren van het bezettingsbestuur. En Rosenberg, de ijdele leider van het impotente *Ostministerium*, hoopte de Oekraïeners mee

te krijgen en ze na de oorlog als trouwe bondgenoten van Duitsland een eigen plaats in het Oosten te bezorgen. Hij bleef spelen met zijn *Ost*-idealen, hoewel hij al begin 1942 het duel om de macht had verloren van zijn rivaal Erich Koch, de rijkscommissaris voor de Oekraïne en de protégé van Hitler en Himmler. Koch vond het onzin om bij de behandeling van de bevolking in de bezette gebieden onderscheid te maken en voerde een nietsontziende politiek. Tegen hem kon Rosenberg alleen maar wat onmachtig druk doen; macht had hij niet meer. Ook als Rosenberg een economisch motief gebruikte, kon hij zich eigenlijk niet laten gelden. Dat bleek in 1942, toen hij als leider van het *Ostministerium* zonder resultaat kritiek leverde omdat van 3,6 miljoen krijgsgevangenen maar een paar honderdduizend uithongering, vlektyfus en transport of legering in de vrieskou hadden overleefd.

Als men de organisatie van het Duitse bestuur wil leren kennen, vindt men een absurd geheel van elkaar overlappende, beconcurrerende of tegenwerkende instanties. In het bezette deel van de Sowjetunie waren *Wehrmacht*, *Ostministerium* (al gauw *Chaosministerium* geheten), SS ('het Oosten is van de SS'), burgerlijke en economische organen zonder ophouden met elkaar in conflict. Een

Rechts: Russische krijgsgevangenen aan het begin van een lange lijdensweg die voor velen van hen zou eindigen in de dood.

idiote toestand die wel eens een autoritaire anarchie is genoemd. Er bestond een onsystematische organisatiestructuur waaruit onmogelijk een doelmatig bestuur kon voortkomen. Daar kwam nog bij dat allerlei persoonlijke ambities en machtswellust de situatie volkomen chaotisch maakten. Eigenlijk is het verbazingwekkend te zien hoe de Duitsers hun eigen kansen hebben verknoeid. Ze zeiden een kruistocht tegen het bolsjewisme te ondernemen, maar ze troffen meedogenloos het Russische volk. Hun vernietigingsoorlog maakte een anticommunistische omwenteling onmogelijk. En daarop hadden velen in Berlijn gerekend. Een van de generaals verklaarde na de oorlog: 'De overtuiging dat Stalin door zijn eigen mensen zou worden afgezet als hij ernstige nederlagen leed, heeft bij onze planning immer een al te belangrijke rol gespeeld.' Hoe de Duitsers zich voorstelden een positieve instelling te bewerken bij de honderdduizenden Russische dwangarbeiders in de fabrieken of bij de *Wehrmacht*, is een raadsel. Door hun beestachtigheden in het bezette gebied begunstigden ze in feite een patriottische reactie en uit-

MET EEN SCHOP NAAR HET OOSTEN

In Nederland werd een sterke propaganda gemaakt voor kolonisatie van de oostelijke, door Duitsland bezette landen. Honderden Nederlandse boeren reageerden op de oproep en gingen enthousiast op weg naar 'Oostland', het geweer in de éne hand, een schop in de andere.

Het A.N.P. meldt uit Oldenzaal: In het onlangs in opdracht van den rijkscommissaris uitgegeven boekwerk 'Die Niederlande im Umbruch der Zeiten', herinnert de heer van Etten in een hoofdstuk aan het feit, dat verscheidene onzer voorvaderen naar Oostland trokken om daar voor zich en hun gezin een nieuw bestaan in vruchtbaar land te verwerven. In de voetsporen van deze pioniers bij het weder in bezit nemen van ouden Germaanschen bodem, die spoedig gevolgd werden door duizenden uit 's rijks gouwen, zijn thans ruim honderd Nederlandsche boeren getreden, die gistermorgen om tien uur als eersten uit Oldenzaal vertrokken. Zij zullen dus de op de Bolsjewisten in het Oostland veroverde landouwen gaan omzetten in vruchtbaar akkerland en als bedrijfsleider en assistent-bedrijfsleider op de dorpen en gehuchten, die voorheen als kolchozen werden beheerd, worden geplaatst om met behulp der landbevolking in het voorjaar vooral door den verbouw van broodgraan slag te leveren voor de voedselvoorziening van Europa en ons land. Zij kwamen uit alle streken. Er waren Friezen onder en Groningers, Brabanders en Zeeuwen, bedrijfsleiders uit den Wieringermeer, zelfstandige boeren en flinke landbouwers. De oudste is 53 jaar, de jongste 19. Binnenkort zullen

zij worden gevolgd door andere pioniers. Nog in december vertrekken eenige transporten en in januari vermoedelijk 400 man. Via Berlijn zullen zij zich voor een verblijf van vier weken naar een kamp in Litzmannstadt, het oude Lodz, begeven. Daar worden zij ingeënt tegen verschillende ziekten en vertrouwd gemaakt met hun uitrusting, die geheel op de omstandigheden in het Oostland is berekend. Vervolgens zullen zij doorreizen naar de plaatsen van bestemming. In Wit-Rusland en vermoedelijk ook in de Oekraïne. Voorlopig gaan zij alleen en blijft hun gezin achter. Reeds vrijdag domineerden in deze stille grensgemeente de laarzen en het bronsgroen hunner praktische kleeding. Oldenzaal was overstroomd en geen hotel of pension onbezet. Velen waren gekomen om deze mannen, die in dit voor Europa beslissende uur voor hun ideologie den eersten stap zetten voor een grootsche taak, uitgeleide te doen. Onder hen bevond zich op het station Landesbauernführer Graf Grothe. Nadat de trein was binnengekomen, de kisten met uitrusting ingeladen en de manschappen voor de ramen hadden plaatsgenomen, nam de leider van het transport afscheid van Graf Grothe en zijn gezelschap. Eenige hartelijke woorden werden over en weer gewisseld en nadat de nationaal-socialistische groet was gebracht, zette de trein zich onder gejuich van de vertrekkende boeren in beweging.

Aan het vertrek van de Nederlandsche boeren naar het Oostland ging Vrijdag een intieme feestavond vooraf in de zalen van hotel Terstege te Oldenzaal. De zalen waren feestelijk met dennegroen en bloemen versierd. Het stafmuziekkorps van een Duitsch reserve-bataillon luisterde de bijeenkomst met vroolijke marsmuziek op. Nadat baron Von Stechow de bij-

eenkomst had geopend met erop te wijzen, dat hier Duitschers en Nederlanders tezamen zijn in het besef van den gemeenschappelijken arbeid van beider vaderland, en burgemeester Weustink zijn Duitse en Nederlandsche gasten had welkom geheeten in deze oude bisschopsstad, in antwoord waarop staande de eerste strophen van het Oostlandlied werden gezongen, sprak ir. Staf de mannen toe. Deze wees erop, dat zij als eerste Nederlanders op vreemden bodem zullen gaan werken aan de voedselvoorziening. Gij hebt — aldus spreker — een prachtige opgave te vervullen. In u wordt een groot vertrouwen gesteld, want gij hebt tot taak de graanvoorziening, ook die van ons land, veilig te gaan stellen. Toont niet alleen, dat gij goede boeren zijt, maar ook goede Nederlanders en goede kameraden door ginds een gemeenschap te stichten, waarin het parool geldt: een voor allen, en allen voor een. Zorgt ervoor dat door den geest waarvan gij blijk geeft, ginds steeds grooter gebieden aan Nederlanders worden toegewezen.

Hierna voerde Landesbauernführer Graf Grothe het woord.

Nadat deze de woorden van ir. Staf had onderstreept, vroeg hij de mannen zich bij hun vertrek naar het Oostland de kaart van de wereld voor den geest te halen en te beseffen hoe klein feitelijk de Europeesche ruimte is tegenover de Aziatische, zich in te denken in welk een kleine ruimte de Germaansche en andere volkeren samen leven, weliswaar gescheiden soms door taal en cultuur, maar in een samenleving intensiever toch dan in welk uur der historie.

Rechts: vertrek van een groep 'Oostboeren' van het station in Oldenzaal. In 1941 en 1942 vertrokken meer van deze groepen.

eindelijk de partizanenoorlog. Toen begin september 1943 in Minsk na een aanslag op een Duitse officier driehonderd inwoners werden doodgeschoten, karakteriseerde een Duits rapport de stemming van de gemiddelde burger als volgt: 'Als we met de Duitsers samenwerken, worden we afgemaakt wanneer de bolsjewisten komen. Als die niet komen, zullen we vroeg of laat door de Duitsers worden vermoord. Als we dus hier blijven, gaan we er zeker aan. Als we ons bij de partizanen aansluiten, hebben we misschien de kans er levend uit te komen.'

Er zaten te veel tegenstrijdige elementen in de Duitse *Ostpolitik*: vernietiging van miljoenen *Ostjuden*, opruiming van inferieur geachte Slaven en tegelijk hoop op een antibolsjewistische revolutie en inschakeling van een deel der bevolking in de Germaanse kolonisering. Het resultaat was een misdadige mislukking van Hitlers streven, dat hij zo afgrijselijk consequent had gepropageerd. Nog vlak voor zijn dood, in zijn laatste boodschap, vermaande de Führer: '*Die Aufgabe ist und bleibt, für das deutsche Volk Raum im Osten zu gewinnen.*'

Op dat moment telde de Sowjetunie 18 miljoen doden en 25 miljoen daklozen op een bevolkingstotaal van ruim 170 miljoen. Zo iets laat een volk niet zonder littekens.

Dit besef — aldus Graf Grothe — is het wat ons de handen ineen moet doen slaan om alles wat voor ons en onze kinderen van betekenis is te beschermen tegen de Aziatische 'cultuur'. In het bewustzijn hiervan, zult gij begrijpen waarom de Führer met zijn volk en de verbonden volkeren is aangetreden tegen het bolsjewisme.

Met zooveel idealisme moet gij zijn bezield, dat gij als eerste pioniers die ruimten wilt gaan cultiveeren. Ik weet, dat gij Nederlandsche boeren, daaruit meer kunt putten dan anderen. Ik heb groot respect gekregen voor uw prestaties. Toont dan wat de Germaansche mens uit den bodem te voorschijn kan brengen. Tenslotte, gij doet dit alles niet voor Duitschland alleen. Volgens toezegging van den Führer zal datgene wat gij aan broodgraan boven de behoefte daar uit den bodem haalt, ook ten goede komen aan Nederland. Hiermede krijgt gij dus ook als Nederlandsche patriotten een groote opgave. Nadat Graf Grothe de instanties, die hun medewerking hadden verleend bij deze uitzending, had bedankt, gaf hij den mannen de verzekering dat zij bij moeilijkheden op dezelfde hulp zouden kunnen rekenen, als die welke de Deutsche overheid haar eigen volksgenooten biedt. Nadat na de pauze een der vertrekkende boeren een woord van dank tot Graf Grothe en van aansporing tot zijn kameraden had gesproken en voor den Nederlandschen landstand een kort propagandistisch woord had gesproken, nam ten besluite van den in zeer vroolijke stemming doorgebrachten avond de leider van den Nederlandschen landstand afscheid van zijn mannen, de pioniers van het Oosten.

(Uit: De N.R.C. van 23 november 1941)

DE ONTWIKKELINGEN
IN DE OEKRAÏNE

HET LOON VAN DE TERREUR

GERARD KRAMER

‘Als vergeldingsmaatregel voor sabotage-daden zijn vandaag honderd inwoners van Kiew terechtgesteld. Dit is een waarschuwing.’

(Eberhard, stadscommandant Kiew, 22 oktober 1941)

‘Wij zullen het hele continent in dienst stellen van onze strijd tegen het bolsjewisme. Oekraïener, uw plaats is naast Duitsland in de strijd voor een beter Europa.’

(krant in Kiew, 25 oktober 1941; volgens deze krant zou Hitler dit op 3 oktober hebben gezegd.)

In deze kloof tussen werkelijkheid en idee weerspiegelt zich het drama van de Oekraïne en de Oekraïense nationalisten, die zich door een bondgenootschap met Hitler los hoopten te maken van het centrale gezag in Moskou om een eigen, onafhankelijke republiek te stichten.

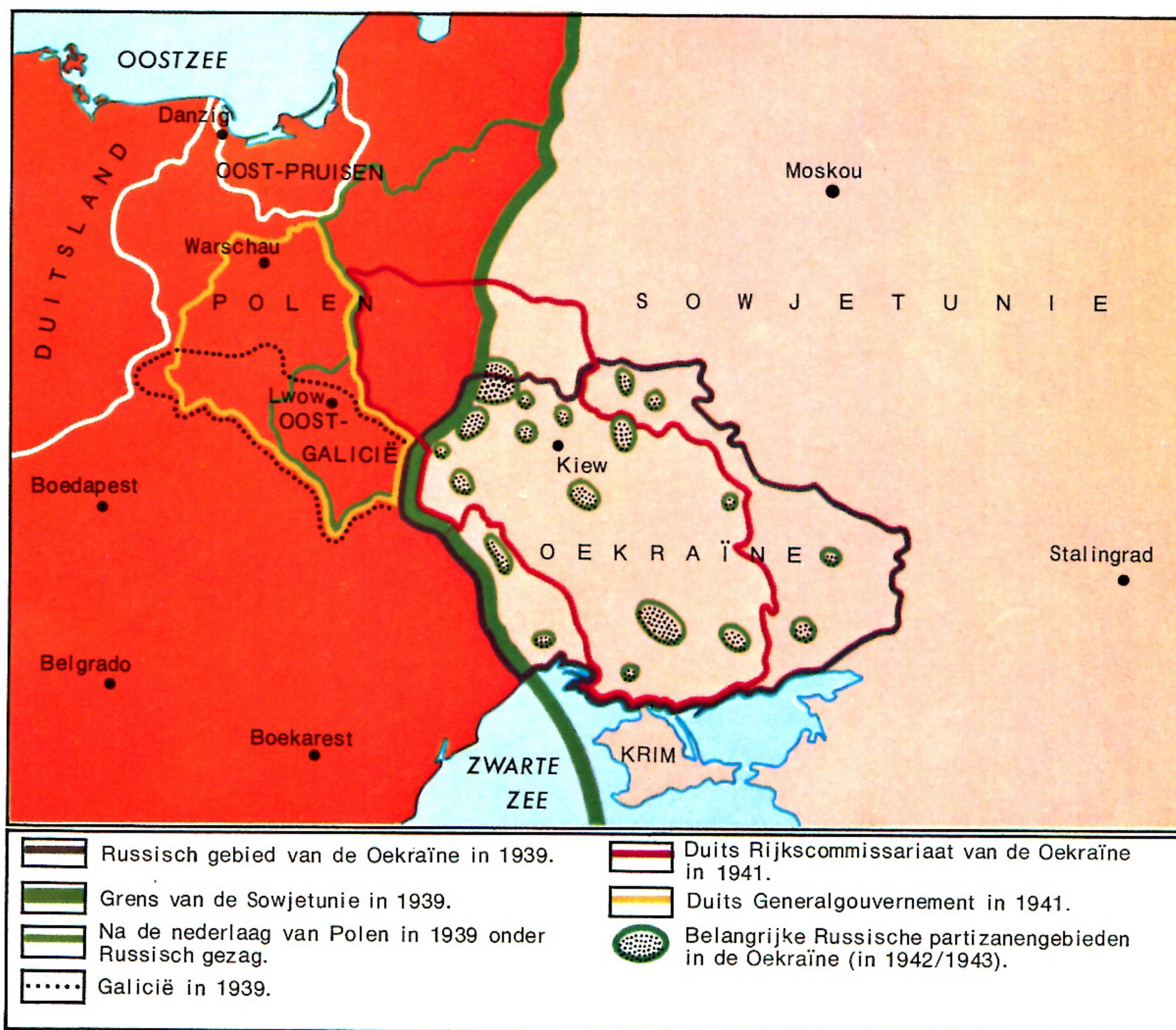
Het idee van een nationale Oekraïense staat gaat terug tot ver voor de Russische revolutie; in de tweede helft van de negentiende eeuw had het duidelijk gestalte gekregen, vooral in en vanuit Galicië, het westelijk deel van de Oekraïne. De bestaande culturele verschillen met de ‘Groot-Russen’ werden toen benadrukt en er ontwikkelde zich een eigen literaire taal. Tegen de tsaristische verdrukking in groeide, vooral onder de intellectuelen, het Oekraïense nationalisme. Bij de arme Oekraïense boeren kon het ahang krijgen door hun miserabele sociaal-economische omstandigheden, een gevolg van de uitbuiting door de voornamelijk Russische en Poolse landbezitters.

De Russische revolutie bracht de Oekraïense nationalisten uiteindelijk geen ‘bevrijding’. De in 1918 uitgeroepen onafhankelijke Oekraïense Volksrepubliek hield nog geen twee jaar stand en ook aan de relatief grote culturele vrijheid kwam spoedig een einde. De grieven tegen Moskou en Stalin namen sterk toe door de gedwongen collectivisatie van de landbouw; precies zoals in Rusland zelf kwam het verzet vooral van de meer welvarende boeren die hun economische positie zagen verslechteren. De weerstand was des te

sterker, omdat de Oekraïne nooit die mate van gemeenschappelijke landbewerking had gekend als het eigenlijke Rusland.

Hoewel er in brede lagen van de Oekraïense bevolking ontevredenheid heerste over het bewind in Moskou, kwam deze toch maar voor een betrekkelijk klein gedeelte tot uiting in echt nationalisme. Toen de Duitsers de Oekraïne eenmaal waren binnengevallen, was onder de bevolking de afwachtende, maar niet onwelwillende houding van ‘Zouden we het beter krijgen?’ dan ook sterker dan die van een vreugdevolle begroeting uit nationalistische overwegingen. Een uitzondering hierop was Galicië, dat na de Eerste Wereldoorlog onder Pools bestuur was geko-

men en dat zijn positie als centrum van het Oekraïense nationalisme verder had versterkt. Hier hadden zich vele nationalistische groeperingen gevormd, die vaak niet alleen anti-Pools en anti-Russisch waren, maar ook anti-joods. In de jaren dertig gingen de nationalisten zich voor de verwezenlijking van hun doeleinden steeds meer op Duitsland richten, ook al werden zij enige malen in Hitler teleurgesteld. Vooral de Duits-Russische verdeling van Polen in 1939 was voor hen een slag: Galicië kwam bij de Sowjetunie en Stalin maakte van die gelegenheid gebruik om hard op te treden tegen de (niet gevluchte) nationalisten. Wellicht mede hierdoor was het aantal collaborateurs in Galicië

Rechtsboven: een overzicht van de situatie in de Oekraïne voor en na de Duitse veldtocht in het oosten. De bewoners, die al lange tijd droomden van een eigen, onafhankelijke staat (een droom die ook na de Russische revolutie niet verwezenlijkt werd), begroetten de Duitsers in 1941 eerder afwachtend dan juichend. Door het Duitse optreden veranderde die afwachtende houding echter al spoedig in een vijandige en sloten ook veel Oekraïeners zich aan bij rode partizanengroepen.

Rechts: welkom waren de Duitsers wel in Galicië, waar de nationalistische partijen niet alleen anti-Russisch en anti-Pools waren, maar ook sterk anti-joods.

Links: ondanks het meedogenloze optreden van de Duitse bezetters, die elke partizaan onverbiddelijk executeerden, sloten in de loop van 1942 steeds meer Oekraïeners zich aan bij de verzetsgroepen in de bossen.

Associated Press

BOGDAN, DE ONGRIJPBARE

Een kleine stad ergens in de Oekraïne. Een stille zomerse dag. 'Herr Gebietskommissar' zit thuis in zijn appartement, pantoffels aan de voeten, en mediteert over de vriendelijkheid van het lot, dat hem wegrukte uit de hel van het gevecht ver weg in het oosten en hem hier bracht, enkele duizenden kilometers van het front, waar hij niets anders te doen heeft dan van de bevolking graan, boter en andere produkten te vorderen en dat allemaal naar

Duitsland te verzenden. Hij bedenkt hoe goed het eigenlijk in het stadje is, in alle opzichten. Het heeft geen schuilkelders en geen partizanen en het enige probleem is de mensen als arbeiders naar Duitsland te sturen. Want de mensen willen niet gaan en verschuilen zich in de bossen; een stuk of zes heeft men dan ook moeten ophangen op het marktplein, bij wijze van waarschuwing voor de anderen.

En zo zit 'Herr Gebietskommissar' te mijmeren, hij drinkt zijn koffie, bekijkt zijn papie-

ren en blikst af en toe even op straat. Opeens hoort hij een vreemd lawaai. Het gedempte geluid van schreeuwen, af en toe een schot. De adjudant, weggestuurd om te kijken wat er aan de hand is, komt bleek terug. Zijn tanden klapperen en hij kan slechts drie woorden keer op keer herhalen: 'Hij is er!'

De commandant springt op en grijpt zijn machinepistool. Maar op hetzelfde moment wordt de deur opengetrapt en staat er een ongelooflijk samengeraapt groepje op de drempel. Sommigen dragen het uniform van

Städteutscher Verlag

groot, toen de Duitsers er eind juni 1941 binnentrokken. Bij hun opmars werden ze gesteund door enkele eenheden Oekraïeners die (lang geleden of recentelijk) naar Duitsland of de Duitse zone in Polen waren gevlucht.

Het waren deze Oekraïense ballingen, die in Duitsland hun nationalisme hadden gepropageerd. Daarbij hadden zij een gewillig gehoor gevonden bij Alfred Rosenberg, de 'theoreticus' van het nationaal-socialisme en leider van de afdeling buitenland van de nazi-partij. Rosenbergs mystieke rassen-theorieën maakten onderscheid tussen de 'Groot-Russen' (de echte *Untermenschen*) en de verschillende minderheidsgroeperingen in

de Sowjetunie. Deze minderheden (onder wie de Oekraïeners) waren volgens hem van een 'hoger ras' en Duitsland zou samen met hen de strijd moeten aanbinden tegen het bolsjewisme en de Groot-Russen. En de Oekraïeners zouden dan, in ieder geval na de oorlog, een aparte staat kunnen gaan vormen, 'onverbrekelijk verbonden met Duitsland'. De Oekraïense nationalistenvaardden dit concept als basis voor samenwerking en als stap op weg naar een geheel onafhankelijk Oekraïne. Maar zoals zij hoopten de Duitsers te kunnen gebruiken, zo hoopten vele Duitse leiders (inclusief Hitler) gebruik te kunnen maken van de Oekraïeners in de kruistocht tegen het bolsjewisme; slechts met

het oog daarop waren zij bereid, uit louter tactische overwegingen, de ideeën te steunen van de in hun ogen onpraktische dromer Rosenberg. 'Praktischer' waren de ideeën van Goering, die voor de realisatie van zijn Vierjarenplan de Oekraïne zoveel enigszins mogelijk wilde uitbuiten. Eenmaal in de oorlog zouden de miljoenen Duitse militairen in het oosten gevoed moeten worden door de Sowjetlandbouw. Op deze wijze zou de Duitse voedselsituatie verbeterd kunnen worden.

Na de Duitse inval in de Sowjetunie was het meer de lijn van Goering dan die van Rosenberg welke in praktijk werd gebracht. Weliswaar was Rosenberg benoemd tot 'minister

Duitse gendarmes, zelfs met militaire decoraties; anderen hebben een SS-uniform aan of gaan gekleed in prachtig gesneden pakken van dure stof; weer anderen dragen Russische sjerpen en geborduurde Oekraïense blouses.

Een half uur later bengelt de 'Gebietskommissar' aan een populier, niet ver van zijn kantoor en de mannen die zo onverwacht zijn verschenen, delen alles uit aan de bevolking wat de Duitsers gestolen hebben en opgeborgen in warenhuizen. En nog een uur

later treft een Duits detachement motorrijders dat op topsnelheid assistentie komt verlenen, het stadje volkomen rustig en kalm aan. Net alsof er niets is gebeurd, behalve dan dat de commissaris nog steeds aan de boom bungelt en de wacht is gedood of gevangen genomen. Op de papieren van de commandant, waarin hij het volbrengen van zijn taak meldt wat betreft het zenden van arbeiders naar Duitsland, ligt een kort, geschreven briefje:

'Tot spoedig ziens. — Bogdan.'

Intussen zoemen de telefoondraden, terwijl de ene politieofficier in de hoorn de andere toeroept: 'Hij is hier! Hij is hier!'

Maar Bogdan is verdwenen, weggesmolten als sneeuw. Na korte tijd duikt hij ver van het kleine stadje weer op en blaast een stuk spoorlijn op. Of hij valt een station aan, laat een trein ontsporen of dringt een stad binnen en blaast de opslagplaatsen van de vijand op.

(Uit: 'Behind the frontline' — Hutchinson & Co Ltd., London, New York, Melbourne)

voor de bezette gebieden in het oosten', maar de economie van die gebieden werd toevertrouwd aan Goering. En het was op Goerings aanbeveling dat de beruchte *Gauleiter* van Oost-Pruisen, Erich Koch, tot Rijkscommissaris van de Oekraïne werd benoemd. Koch, hoewel formeel ondergeschikt aan Rosenberg, ging zijn eigen gang; in de vele conflicten met Rosenberg werd hij bijna steeds gesteund door Hitler, Goering, partijchef Bormann en SS-leider Himmler.

De bij de boeren met veel sympathie ontvangen toezegging dat de collectivisatie ongedaan zou worden gemaakt, bleef een papieren belofte: de Duitsers vreesden dat de continuïteit van de produktie dan in gevaar zou komen en bovendien zou de controle op de verplichte leveranties bemoeilijkt worden, indien de grote collectieve bedrijven onder de boeren zouden worden verdeeld. Hoewel verschillende leiders in Berlijn aandrongen op concessies aan de boeren, hielden Koch en Goering het been stijf. Zij voerden de verplichte leveringen op tot onvoorstelbare hoogte en voor veel boeren was ontduiking ervan uiteindelijk nog de enige manier om in leven te blijven. Dat ook de totale landbouwproduktie afnam, was mede een gevolg van de dwangarbeid die vele Oekraïeners in Duitsland moesten verrichten. Aanvankelijk hadden velen zich vrijwillig gemeld voor arbeid in Duitsland, maar de animo nam snel af: de vrijwilligers werden als vee vervoerd en moesten werken onder de meest vernederen-

Links: vrouwen uit Oost-Galicië paraderen voor 'Generalgouverneur' dr. Hans Frank.

Rechts: in de strijd tegen de partizanen zetten de Duitsers Tsjerkessen-eenheden in.

de omstandigheden. Zeer efficiënt gingen Koch en de zijnen toen over tot het recruter van dwangarbeiders. Een kleine twee miljoen Oekraïeners werd als *Ostarbeiter* in Duitsland ingezet.

Het terreurprogramma van de nazi's was echter niet uitgeput met dwangarbeid en totale uitbuiting: de uitroeiing van de joden gebeurde met grote stelselmatigheid: de SS maakte een begin met haar plannen van de Oekraïne een landbouwgebied voor Duitse boeren te maken (daartoe werd de bevolking van hele dorpen uitgemoord) en de behandeling van de krijgsgevangenen in de vele kampen op Oekraïense bodem was in strijd met ieder oorlogsrecht. Tegen een dergelijke be-

Fotoarchief Spaarnestad

zettingspolitiek kon zelfs Goebels' propagandaministerie niet op. Meer en meer keerde de bevolking zich tegen de Duitse bezetters, de meesten passief (waardoor de resultaten van de economische uitbuiting voor de Duitsers ver beneden de verwachting bleef). Een minderheid sloot zich aan bij de partizanenbeweging en ging de Duitsers met wapenen bestrijden. De groep van opportunisten en profiteurs die met de Duitsers bleef samenwerken, was waarschijnlijk weinig groter dan elders in Europa. Galicië bleef daarop echter een uitzondering. Welhaast nergens kreeg de SS bij de uitroeiing van de joden zoveel steun van de bevolking als in dit nationalistische bolwerk. Slechts zeer weinige van de naar

den. In naam althans, want in de praktijk bleven velen van hen in de door de Duitsers minder volledig gecontroleerde gebieden werken aan hun eigen Oekraïense staat. In deze gebieden moesten zij het echter spoedig opnemen tegen de steeds sterker wordende 'rode' partizanen, aan wie zij in de loop van de oorlog veel terrein verloren.

De partizanenstrijd was (ook) in de Oekraïne slechts langzaam op gang gekomen. Een ernstige handicap was dat alleen de bos- en moerasgebieden in het noorden zich voor een guerrilla leenden; de vlakten in het zuiden boden de partizanen niet de noodzakelijke beschutting. Van meet af aan waren er de functionarissen van de communistische

In 1942 veranderde dit. De organisatie werd hechter, de activiteiten werden uitgebreid en gecoördineerd. De Duitse tegenslagen voor Moskou betekenden voor de partizanen een grote stimulans en de Duitse bezettingspolitiek deed de sympathie en actieve steun van de bevolking groeien. De invloed van de partizanenbeweging op de oorlogvoering begon nu duidelijk merkbaar te worden, vooral door de vernietiging van vele Duitse militaire transporten (onder meer die naar Stalingrad). Aan het eind van 1942 begon de openlijke strijd tegen de Duitse bezetters en de nationalistische guerrilla's. In de loop van 1943 bracht de partizanenbeweging in de Oekraïne, uitgegroeid tot een organisatie van

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

schatting 800.000 joden in Galicië overleefden de terreur. Dat vele Galiciërs pro-Duits bleven, was mede een gevolg van de losmaking van Galicië van de rest van de Oekraïne in augustus 1941. Dit gebeurde na een onverwachte *coup* van een nationalistische groepering die op 30 juni in de Oost-Galicische hoofdstad Lwow de soevereine Oekraïense Republiek had uitgeroepen. Galicië werd hierna toegevoegd aan het Duitse *Generalgouvernement* in Polen en de behandeling van de niet-joodse bevolking was er iets milder dan in Kochs domein. De fanatieke nationalist werden met hele beloften en halve concessies (onder andere de vorming van de 'SS-divisie Galicië') aan Duitse zijde gehou-

Russische partizanengroep in sneeuwkleiding in de winterse bossen van de Oekraïne.

partij en van de jeugdbeweging *Komsomol*, mensen die volgens een persoonlijk bevel van Hitler onmiddellijk geliquideerd moesten worden als zij in Duitse handen vielen. Bij hen sloten zich van hun leger afgesneden militairen aan, die — om aan krijgsgevangenschap te ontkomen — de bossen en moerassen waren ingevlucht. Door gebrek aan voedsel, ervaring en steun van de bevolking hadden zij er meestal de handen vol aan om in leven te kunnen blijven. Van strijd tegen de Duitsers kon nog weinig komen, ook al door gebrek aan wapens en munitie.

meer dan 200.000 mannen en vrouwen, grote delen in het noorden onder controle. Daarmee verlichtten zij tevens de taak van het naderende Rode Leger, dat in november 1943 Kiew bevrijdde.

Duitsland was bezig de militaire slag om de Oekraïne te verliezen. De strijd om de sympathie van de bevolking was toen echter al lang verloren. De Oekraïeners waren hun eigen belang gaan vereenzelvigen met die van de leiders in het Kremlin, het Oekraïense nationalisme was verzwakt ten gunste van een Sowjetpatriottisme. Het zal wel altijd een open vraag blijven of een andere bezettingspolitiek een voor de Duitsers gunstiger resultaat zou hebben gehad.

ANDREJ ANDREJEWITSJ Wlassow
(1900—1946)

STROP VOOR DE GENERAAL

PROF. DR. Z. R. DITTRICH

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Boven: een eenheid van Wlassows Russische Bevrijdingsleger in een Russisch dorp.

In de annalen van verraad en collaboratie neemt de gewezen Sowjetrussische luitenant-generaal Andrej Andrejewitsj Wlassow (1900—1946) een bijzondere plaats in. Men kan beslist niet zeggen dat zijn maatschappelijke achtergrond en persoonlijke ontwikkeling hem voor een judasrol hebben voorbestemd. Als zeventienjarige boerenzoon had hij voor de revolutie gekozen. Hij sloot zich aan bij het Rode Leger, vocht mee in de burgeroorlog en maakte daarna als officier een snelle carrière. In 1930 werd hij lid van de communistische partij.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Links: de Russische generaal Wlassow wilde met Duitse hulp Stalin ten val brengen.

Terugblikkend heeft Wlassow de verschrikkingen van de gedwongen collectivisatie van de landbouw en de drastische zuivering in legerkringen in de jaren dertig aangevoerd als de voornaamste factoren die tot zijn breuk met het Stalinisme geleid hebben. Dit lijkt niet erg aannemelijk, omdat hij juist op het hoogtepunt van de collectivisatie partijlid werd en bovendien als jong en ambitieus officier stellig werd bevoordeeld door de Grote Zuivering. Meer valt te zeggen voor de opvatting dat Wlassow kritisch tegenover het regime is geworden door de onfortuin-

lijke wijze waarop Stalin in 1941 de Duitse inval had trachten op te vangen. Reeds tijdens de verdediging van Moskou, eind 1941, kon de generaal niet al te best opschieten met zijn dictator. Stalin onderscheidde hem desondanks met de Orde van de Rode Vaan en belastte hem met het bevel over het Tweede Leger, dat de Duitsers aan het Wolchowfront moest terugdringen. De operaties in het moerassige terrein hadden echter een rampzalig verloop. De onvoldoende gesteunde troepen van Wlassow leden enorme verliezen en werden in het voorjaar van 1942 omsingeld. De generaal, die beseftte dat hij tot zondebok zou worden gemaakt, bleef bij zijn soldaten, totdat zij allen in Duitse gevangenschap geraakten.

Hier kwam hij al spoedig in contact met enkele Russisch-sprekende officieren van de *Ostabteilung* van de generale staf, die voor de verbitterde man grote belangstelling aan de dag legden. Hierdoor geïnteresseerd, raakte Wlassow steeds meer onder hun invloed. Hij ging zich verbeelden dat hij geroepen was een einde te maken aan de heerschappij van het communisme over zijn vaderland. De dictatuur zou worden vervangen door een mild democratisch bewind, dat aan de boeren hun land zou teruggeven, terwijl industriële bedrijven, banken en handelsondernemingen gemeenschappelijk eigendom zouden blijven. Als Grootrussisch nationalist was Wlassow voorstander van een hechte eenheidsstaat. Het was evenwel in politieke zin een onvoorstelbare naïviteit dat Wlassow, die van de verhoudingen buiten de Sowjetunie trouwens veel te weinig af wist, de hoop koesterde zijn ambitieuze plannen met de hulp van nazi-Duitsland te kunnen verwezenlijken. Misschien werd hij misleid door de kritisch-oppositionele houding die de hem sympathieke Duitse officieren ten aanzien van het nazi-regime aannamen. In elk geval staat vast dat Wlassow het nationaal-socialisme van Hitler minstens evenzeer verfoeide als het communisme van Stalin. In de gegeven omstandigheden had hij echter geen keus. Het was zijn persoonlijke tragedie dat hij zich genoodzaakt zag alles, maar dan ook alles, op de Duitse kaart te zetten.

Zolang Duitsland aan het oostelijk front militaire successen bleef oogsten, moesten de *Generalstabler* en *Abwehr*-mensen, die Wlassow pousseerden, uitermate voorzichtig te werk gaan. Pas na Stalingrad was naar hun inzicht het ogenblik aangebroken om hun beschermeling in het openbaar te laten optreden. Op 3 maart 1943 maakte de generaal zijn plannen bekend in een Open Brief, waarin hij het Russische volk opriep het juk van het stalinisme van zich af te schudden.

In een miljoenenoplaag onder de krijgsgevangenen en in het frontgebied verspreid, heeft deze Open Brief vrij veel weerklank gevonden. Hierdoor aangemoedigd richtte Wlassow in april 1943 te Smolensk een Russisch bevrijdingscomité op en ondernam hij een propagandareis door het bezette gebied. De aanmeldingen voor het Russische bevrijdingsleger (ROA) stroomden van alle kanten binnen en het lag voor de hand dat de generaal de leiding ervan op zich zou nemen. Alles hing nu af van de houding van de Duitsers. Wilde men Wlassow werkelijk in

de gelegenheid stellen zich als bevrijder in spe waar te maken, dan moest hij op zijn minst als bondgenoot worden erkend en althans in een deel van het bezette gebied regeringsgezag kunnen vestigen. Voor het overige zouden de Duitsers hun tot dusver gevoerde politiek ten aanzien van Rusland en zijn bewoners en van krijgsgevangenen en *Ostarbeiter* radicaal moeten herzien. Dit was echter uitgesloten. Zelfs degenen die Wlassow en zijn beweging steunden, deden zulks hoofdzakelijk, zo niet uitsluitend uit utilitaire overwegingen. De generaal had voor hen vooral propagandistische waarde; hij diende in het belang van de Duitse oorlogvoering de gevechtswaarde van de vijandelijke troepen te verzwakken, het weerstandsvermogen van het Russische volk te ondermijnen en zijn volksgenoten die zich in Duitse macht bevonden, tot collaboratie te verleiden. Doorlaggevend was uiteraard dat de machthebbers van het Derde Rijk tegenover het streven van de generaal een volstrekt negatieve houding hebben aangenomen. Voor Rijksminister Rosenberg en de zijnen, die ten aanzien van het bezette oosten een genuanceerde politiek wilden voeren, was Wlassow onaanvaardbaar, omdat hij een Russische eenheidsstaat voorstond, terwijl zij het uiteenvallen ervan wilden bevorderen. Hitler, Himmler, Koch en anderen, die door hun superioriteitswaan verblind de *Untermenschen*-ideologie huldigden, waren mateloos geïrriteerd door Wlassows uitspraak dat Russen alleen door Russen verslagen konden worden. Nadat men de generaal maandenlang als lokvogel had misbruikt — dat hij zich misbruiken liet, was zijn onvergeeflijke fout — viel de fatale klap. Ofschoon de situatie aan het oostelijk front voor de Duitsers steeds bedenkelijker werd, besloot Hitler de hem onsympathieke Wlassow-zaak op een laag pitje te zetten. De generaal en zijn medewerkers werden eind 1943 geïnterneerd in een villa in Berlijn-Dahlem en moesten hun politieke activiteiten zo goed als geheel staken. De inmiddels gevormde eenheden van Russische vrijwilligers werden over geheel Europa verspreid en bij voorkeur buiten Rusland ingezet in de strijd tegen de partizanen. Men kan zich voorstellen, wat een frustratie dit bij de betrokkenen veroorzaakte! Wlassow en de zijnen doodden hun tijd met eindeloze discussies en drinkgelagen, de eenvoudige ROA-soldaten raakten ontmoedigd en gedemoraliseerd, de hele beweging verliep.

Pas na de mislukte moordaanslag op Hitler kwam er verandering. Nu vrijwel het hele sowjetgebied door de Duitsers was ontruimd en het oostelijk front onverbiddelijk opschoot in de richting van Duits grondgebied, gingen enkele nazi-leiders overstag, met name Himmler, Goebbels en Von Ribbentrop. Men toonde zich plotseling bereid naar Wlassow te luisteren en was kwistig met toezeggingen. Aan de schandelijke discriminatie van de *Ostarbeiter* werd een einde gemaakt, de ROA zou onder Wlassows commando worden verenigd en tegen het Rode Leger gaan vechten. De generaal zou bovendien als politiek leider van alle opstandige sowjetonderdanen worden erkend, mits hij aan de verlangens van de niet-Russische bevolking tegemoet zou komen. Op 14 november 1944

werd op de Prager burcht het 'Comité voor de bevrijding van volken van Rusland' opgericht. Een grote vergadering van emigranten, vrijwilligers, *Ostarbeiter* en Duitse eregasten koos Wlassow tot voorzitter en juichte het manifest toe, waarin hij zijn landgenoten opriep tot de strijd tegen Stalin en hun een herboren vaderland beloofde zonder communisten en uitbuiters.

In de maanden die hem restten, kon Wlassow, ondanks de Duitse beloften, slechts twee divisies van de ROA op de been brengen. Waar zijn mannen tegen de Sowjets werden ingezet, bleven successen niet uit. Zo zijn in Silezië onder invloed van de Wlassow-propaganda nog in januari 1945 twee regimenten van het Rode Leger naar de vrijwilligers overgelopen.

Toen het Derde Rijk ineenstortte, bevond de generaal zich met het gros van zijn troepen in de buurt van Praag. Een rechtse Tsjechische verzetsorganisatie legde contact met hem. Nu de Amerikanen snel oprukten, wilde men in Praag een opstand ontketen om te voorkomen dat de stad in Sowjetrussische handen zou vallen. De Wlassow-mensen, die nu alles op de kaart van de westerse mogelijkheden wilden zetten, besloten mee te doen. Ze steunden de opstand, die op 5 mei in Praag uitbrak en in de kritieke fase ervan waren vooral zij het die het westelijke stadsdeel beschermden tegen de wraakzuchtige Duitsers. Toen echter de communisten onder leiding van J. Smrkowsky de leiding van de opstand hadden overgenomen, werden de contacten met de ROA afgebroken. Wlassow en de zijnen trokken snel westwaarts om zich aan de Amerikanen over te geven.

Indien zij hadden gehoopt, dat hun breuk met de Duitsers in Praag en elders (Texel!) enig verschil zou uitmaken, kwamen zij bedrogen uit. De westerse mogelijkheden, die van de politieke problematiek van deze mensen onvoldoende op de hoogte waren, zagen in hen doodgewone collaborateurs, die in Duits uniform gestoken waren en onder de bepalingen van de capitulatie vielen. De Sowjetrussische bondgenoot eiste hun uitlevering en men nam aan dat hij daarvoor goede redenen had. De ROA-krijgsgevangenen die in Amerikaanse en Engelse handen waren gevallen, werden dan ook vroeg of laat aan de Sowjets overgedragen. Degenen van deze gevangenen die levend in Sowjetrussische handen vielen, werden uiteraard als verraders behandeld. Zij mochten van geluk spreken, als zij in een van de vele dwangarbeiderskampen in de Sowjetunie terecht kwamen.

En wat gebeurde er met Wlassow zelf? Met zijn naaste medewerkers bereikte hij de Amerikaanse troepen in West-Bohemen en meldde zich bij hen aan. Of deze hem aan de Sowjets uitgeleverd hebben of gewoon toelieten dat een speciaal NKWD-commando hem vandaaruit ontvoerd heeft, doet niets ter zake. Generaal Wlassow en elf andere officieren werden nog in mei 1945 naar de beruchte gevangenis van Ljoebjanka te Moskou overgebracht, waar zij meer dan een jaar lang werden ondervraagd en uitgehoord. In de nacht van 1 op 2 augustus 1946 werden zij op de binnenplaats van de gevangenis opgehangen.